

ASBÜLTEN

Ortadoğu'da
Anayasacılık Geleneği ve
Modern Döneme Yansımaları
Mehmet Akif Koç

İmkân ve Açmazlarıyla
Gelenek ve Modernite
"Diyalektiği"
Recep Bayyığıt

Geleneğin Edebiyatta
Temsili: Rakım
Felatun'a mı Karşı?
Arif Tapan

Osmanlı
Uygulamalarında
Hukukun Üstünlüğü
Mustafa Avcı

RÖPORTAJ
Cevat Özyurt ile
"Gelenekten Kopuş" Üzerine
Cennet İnce-Gülsün Taşbunar-
Mahmut Cansız

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer okuyucularımız, bu sayıda gelenek ve modernite konuları ile karşınızdayız. Neredeyse bir yıla yakın gecikmiş bir sayı ile huzurunuzda gelmekten biraz mahcubuz ancak olağanüstü bir dönemden geçtiğimiz için bizi anlayış ile karşılayacağınıza inanıyoruz.

Neredeyse 250 senedir modernleşme girdabı ile boğuşan bir millet olarak, hala bu konuda net bir karara ve tutuma ulaşabilmiz değiliz. İşte bu yüzden bu sayımızda gelenekten kopuş süreci ile ilgili olarak bir söyleşi ve bir kaç yazı neşretmekten memunuz. Bizden önceki üç beş nesil gibi biz de kendimizi bu mevzunun iflah olmaz tartışmaları arasında bulduk. Ve hiç şüphe yok ki düşünen akıllarımız kendini bu mevzudan vareste edemiyor, iş dönüyor dolaşiyor buraya geliyor.

Ve tabii hayat, sadece bu mevzunun etrafında dönmüyor, başka alanlar da var dikkatimizi celbeden. Edebiyat, hukuk, siyaset, şehir vesaire mevzular da zorunlu olarak bizim ilgi alanımıza giriyor. Ayrıca her insan başlı başına bir alem ve herkesin ilgi alanı farklı farklı. Her okuyucunun kendinden bir ilgi alanı bulacağı bir dergi sayısı çıkarmaya gayret gösterdik ki yeknesaklık içinde boğulmayayım.

Bu sayının size ulaşmasına katkı veren bütün yazarlarımızı, editörlerimize derginin oluşmasını sağlayan, tasarımcı, redaktör ve musahhihlere ayrı ayrı teşekkür etmek boynumuzun borcudur. Kalın sağlıcakla...

ASBÜLTEN

KIŞ 2021

İSSN 2687-4474

sahibi

ASBÜ adınai MUSA KAZIM ARICAN

genel yayın yönetmeni

MUHAMMED TAN

yazı işleri müdürü

MUHAMMED YASİR OKUMUŞ

editör

GÜLSÜN TAŞBUNAR

yayın kurulu

BETÜL ÖZKAN

CENNET İNCE

GAMZE NUR KABA

MAHMUT CANSIZ

MERTCAN FURAT

iç tasarım ve mizanpaj

OSMAN KAYAER

kapak tasarım

YAVUZ SELİM

iletişim

ADRES: HÜKÜMET MEYDANI NO:2 06050

ULUS, ALTINDAĞ/ANKARA

E-POSTA: bilgi@asbu.edu.tr/

asbulten@asbu.edu.tr

TELEFON: +90 312 596 44 44 - 45

3 ayda bir yayımlanır.

imtiyaz ve yayın hakkı

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Rektörlüğüne aittir.

İÇİNDEKİLER

DOSYA KONUSU

Ortadoğu’da Anayasacılık Geleneği ve Modern Döneme Yansımaları Mehmet Akif Koç	2
İmkân ve Açmazlarıyla Gelenek ve Modernite “Diyalektiği” Recep Bayyigit	6
Geleneğin Edebiyatta Temsili: Rakım Felatun’a mı Karşı? Arif Tapan	8
Osmanlı Uygulamalarında Hukukun Üstünlüğü Mustafa Avcı	10

GEZİ YAZILARI

Aynı Yolun Yolcusu Erhan İdiz	14
Küçük Bir Sahil Kenti Hatice Kübra Karatepe	17

ÖYKÜLER

Gidilmeyen Yol Elif Şener	19
Ben Döner Kapı Mahmut Can Aydemir	21
Adım Kadın Nilsu Küçükbaşakçı	23
Mahkum Abdullah Zencirci	24

ŞİİR

Korkulan Sevgi Yazan: A.	26
--	----

MASAL

Merak’ın Yolculuğu Metcan Furat	27
---	----

DENEME/SOHBET

Yerli Fakat Yabancı Bir Dil Gamzenur Kaba	28
---	----

RÖPORTAJ

Cevat Özyurt ile “Gelenekten Kopuş” üzerine (Cennet İnce, Gülsün Taşbunar, Mahmut Cansız)	29
---	----

Ortadoğu'da Anayasacılık Geleneği ve Modern Döneme Yansımaları

Mehmet Akif Koç

ASBÜ Ortadoğu Çalışmaları Doktora Öğr.

Anayasacılık hareketleri temelde, insan ve toplumun gelenekten modernliğe geçişinde önemli bir dönüm noktası olarak ortaya çıkan, ‘devletin ve monarkın keyfiliği ve sorgulanamazlığı karşısında birey ve toplumu ne koruyabilir?’ sorusuna yanıt olarak ortaya çıktı. Bu yönüyle anayasacılık hareketleri, geleneğe karşı modern dönemin ve modernleşmenin değerlerinin bir meydan okuması olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan, her ne kadar Medine Vesikası¹ ve Magna Carta² gibi metinler, toplumsal sözleşme ve erken dönem anayasacılık girişimleri olarak kabul görse de

modern anlamda ilk anayasalar ABD ve Fransa’da ortaya çıktı.³ Modern ölçülere göre anayasacılık hareketlerinde, o döneme kadar mutlak olarak kabul edilen gücün, hukuki normlar ve güçler ayrılığı ilkelerine göre dengelenmesi ve yönetimdeki güç kullanımının (ve o gücü kullanan monarkın / hükümdarın) sınırlandırılması çabası ön plandadır.⁴ Otoritenin sınırlandırılmasının yanında, toplum-devlet ilişkilerin düzenlenmesi de bu girişimlerde önemli ölçüde rol oynar.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ABD ve Fransa’da ortaya çıkan

Anayasacılık hareketlerinin, Ortadoğu coğrafyasında öncelikli etkisi, aynı zamanda bir Avrupa devleti olan ve Avrupalı devletlerle yakın ilişki içinde bulunan Osmanlı Devleti’nde ortaya çıktı. Osmanlı’da XVIII. yüzyıl sonu - XIX. yüzyıl başı itibarıyla ivme kazanan yenilik ve reform hareketleri esnasında, ‘meşveret’ usulünün III. Selim döneminde devlet yönetiminde yeniden canlandırılması, “meşrutî” yönetime geçişte bir basamak olarak görülür; ardından Magna Carta Libertatum’a (1215) benzetilen Sened-i İttifak ile padişahın

yetkilerinin ayan (derebeyleri) lehine sınırlandırılması da, toplumun genelinden ziyade belirli bir sınıf lehine sonuç doğurmakla birlikte, bu yoldaki ilk önemli yazılı belgedir. Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) da keza anayasacılık girişimleri açısından önemli yapıtaşları olarak meşrutî idareye geçiş şartlarını hazırladı; akabinde, 30 Mayıs 1876’da ilan edilen Kanun-i Esasi⁵ ise Osmanlı Devleti’ndeki ilk yazılı anayasa ve meşrutîyete geçiş adımı olarak değerlendirilir.

Bununla birlikte, bölgedeki anayasacılık hareketleri ve meşrutîyet ilanı girişimleri yalnızca Osmanlı monarşisine özgü değildir. Nitekim, Ortadoğu’daki meşrutîyet hareketlerini inceleyen tarihçi James L. Gelvin, İran’da 1905-06’da gerçekleşen Meşrutîyet Devrimi’ni daha geniş ölçekte yaşanan bölgesel uyanış ve modernleşme zincirinin bir halkası olarak nitelendirir ve İran’ı bu yönüyle, Tunus’la başlayıp, Osmanlı Devleti ve Mısır’la devam eden anayasacılık / parlamenter yönetim arzusunun dördüncü uğrak limanı olarak nitelendirir.⁶ Bu meşrutîyet hareketlerinin ortak noktası, küresel ekonomik krizin yaşandığı ve etkilerinin sert bir şekilde hissedildiği döneme denk gelmeleri olup; ekonomik durumdan duyulan memnuniyetsizlik çoğu kez meşrutîyet hareketlerinde ifadesini bulmuştur. Bu açıdan gerek Osmanlı Devleti gerekse İran’daki meşrutîyet tecrübesi, Ortadoğu bölgesindeki benzer anayasacı hareketlerden kopuk olmadığı gibi, dünya ölçeğindeki paralel süreçlerden de bağımsız değildir;⁷ nitekim Japonya (1874), Rusya (1905), Meksika (1910) ve Çin (1911) gibi ülkelerde de anayasacılık ve meşrutîyet yanlısı hareketler aynı dönemlerde ortaya çıktı.⁸

İran’daki meşrutî hareket, komşu Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi, devletin dış ilişkilerinde yaşadığı zaaf, büyük askeri yenilgiler ve işgal süreçleri, bu dış tehditlere cevap verebilecek bir askeri mekanizmanın yokluğu (varsa da güçsüzlüğü/yetersizliği) gibi unsurların derinleştirdiği iç siyasal krizin sonucunda ortaya çıktı. Bu iç ve dış siyasal şartlar, 1873-1896 yılları arasında

**30 Mayıs
1876’da
ilan edilen
Kanun-i Esasi
Osmanlı
Devleti’ndeki
ilk yazılı
anayasadır.**

egemen olan küresel ekonomik krizin yıkıcı sonuçlarıyla da birleşince, kitleler nezdinde monarşilerin hedef tahtasına oturtulmasının bir sonucu olarak, Kaçar Hanedanı da İranlı aydınların öncülük ettiği kitlelerin değişim talebine direnemedi. Sürecin ekonomi-politik çerçevesi, Osmanlı Devleti ve İran'da birbirine paralel seyir takip etti: Ekonomik krizden dolayı iç piyasada denge bozuldu ve fiyatlar yükseldi, yönetim çıkış yolu aramak için yurtdışından daha fazla borçlandı, ödenemeyen dış borçlar egemenlik haklarını ihlal eden dış siyasi baskıları beraberinde getirdi; tüm bu süreçler içeride kendi yönetimlerine karşı bir öfkeyle birlikte, anti-emperyalist bir hıncın da birikmesine yol açtı.¹⁰

Osmanlı ve İran tecrübesinden farklı olarak, Kuzey Afrika'nın iki önemli merkez, Tunus ve Mısır'daki anayasacılık girişimleri ise daha sınırlı bir seyir izledi. 1861'de Tunus'ta Mehmed Sadık Paşa zamanında Kuzey Afrika coğrafyasının modern anlamda ilk anayasal metni

Her dört ülkedeki meşrutiyet girişimlerinin sonuçlarına bakıldığında ise farklı süreçler ve birbirinden ayrılan tarihsel yansımalar ortaya çıkar:

i) Tunus'ta 1830'lardan itibaren Fransa'nın artan siyasi ve askeri etkisi sonucu, Osmanlı merkezi yönetiminden kısmi bağımsızlaşma süreci başladı, Tunus beylerinin bu hükümdarca tavırları İstanbul'u rahatsız etse de İngiltere-Fransa baskısından dolayı aktif müdahalede bulunulamadı. 1857'de yabancı güçlerin baskısıyla kabul edilen, Tanzimat ve Islahat Fermanlarına paralel içerikteki Ahdü'l-Eman pratiğinin ardından, Müşir Mehmed Sadık Paşa tarafından 1861'de ilan edilen Kanun'ud-Devle ile anayasa yapım sürecine girildi ve Osmanlı Devleti'nden 15 yıl kadar önce yazılı bir anayasa kabul edilip uygulamaya konulmuş oldu. İç ve dış şartların etkisiyle üç yıl gibi kısa bir süre sonra rafa kaldırılan bu ilk anayasa, aynı dönemde I. Meşrutiyet'e giden süreçte fikri ve siyasi hazırlık içinde bulunan Osmanlı aydınlarına da yol gösterici oldu.¹¹

1881-1956 yılları arasında Genel Vali tarafından Fransız sömürgesi olarak yönetilen ve 1956 yılında bağımsızlığını kazanıp bir yıl kadar da monarşiyle idare edilen Tunus'ta, 1957 yılında cumhuriyet rejimine geçildikten sonra bir daha monarşiye dönülmedi; 2011 yılında başarılı bir devrimle otoriter diktatörünü deviren Tunus halkı demokratik olgunluğu ve cumhuriyete verdiği destekle Ortadoğu

yürürlüğe sokuldu. Ardından 1876'da Osmanlı Devleti benzer bir tecrübeyi yaşayarak, ilk anayasa ve ilk meclise kavuştu. Lakin, Tunus tecrübesi üç yıl, Osmanlı tecrübesi ise sadece iki yıl yaşama şansı bulabildi. 1881-82'de Mısır Hidivi'ne karşı ayaklanarak anayasal bir belge talep eden Ahmed Urabî Paşa taraftarları da Osmanlı tecrübesinden etkilenerek yola çıkmışlardı. Her üç başarısız deneyimin ardından, 1905-1906'da Tebriz'de din adamları ve aydınların öncülük ettikleri meşrutiyet talepleri ise başarıya ulaşmıştı; her ne kadar 1911'de yeniden rafa kaldırılacak olsa da İran'daki anayasacılık girişimi, bölgedeki diğer üç örnek olan Tunus, Osmanlı Devleti ve Mısır'a göre nispeten daha uzun süreli olabildi.

halkları arasında da örnek bir konumda olmayı sürdürmektedir.

ii) Osmanlı Devleti'nde aydınlar ve devlet adamlarının gayretleriyle 1876'da ilan edilen Meşrutiyet, üzerinden iki yıl bile geçmeden Şubat 1878'de II. Abdülhamid tarafından Meclis'in kapatılmasıyla sona erdirildi. Ancak 1890'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yıllar süren gizli faaliyetleri ve Balkanlar'daki çalışmaları sonucunda, yaklaşık otuz yıllık aranın ardından Meşrutiyet raftan indirildi ve 1908'de Meclis yeniden açıldı; II. Meşrutiyet olarak adlandırılan bu süreç I. Dünya Savaşı'nın ardından, yine İttihatçı asker ve sivillerin öncülük ettiği Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde cumhuriyet rejimi

altında tekamülünü sürdürmeye devam etti. Zaman zaman askeri darbelerle kesintiye uğrasa da Türkiye’de monarşiye bir daha geri dönülmedi; toplumun bir kesiminde Osmanlı hanedanına duyulan saygı devam etmekteyse de cumhuriyet rejiminden geriye dönüş herhangi bir grup veya zümrenin (en azından kamuoyu önünde ve görünür şekilde) gündeminde bulunmamaktadır.

iii) Mısır’da Urabi Paşa İsyanı temelde, ordu içindeki Çerkes-Türk kökenli subaylarla mahalli Arap (fellah) kökenli subaylar arasındaki güç mücadelesine dayanır. Ordu kumandanlarından olan Arap kökenli Urabi Paşa komutasındaki askeri birlikler, süreç içerisinde gelişen olayların sonucunda, 1881 Eylül ayında Hidiv’den hükümetin değiştirilmesini ve Meclis’in açılmasını talep etti. 1882’de kurulan yeni hükümette Urabi Paşa Cihadiye ve Bahriye Bakanlıklarına getirildi, ancak Hidiv’le yaşanan çekişmeler ve siyasi anlaşmazlıklar neticesinde, Osmanlı Devleti’nin yanısıra İngiltere ve Fransa da Hidiv’i destekledi. Mısır’ı

kuzeyden işgal etmeye başlayan İngilizlerle Urabi Paşa’ya destek veren milliyetçi halk arasında çatışmalar yaşandı. 1882’de II. Abdülhamid, Urabi Paşa’yı asi ilan etti, yakalanıp muhakeme edilen Urabi Paşa ve arkadaşları Seylan Adası’na (Sri Lanka) sürgün edildi. İsyan İngilizlerin Mısır ve Sudan’ı işgaline yol açsa da Urabi Paşa Mısır’da milliyetçiliğin modern dönem ikonlarından biri olarak, anayasacılık hareketlerinin de ilk adımını attı.¹² Monarşinin 1952’de Hür Subaylar Darbesi’yle devrilmesinin ardından asker kökenli devlet başkanlarının idaresindeki Mısır’da cumhuriyet rejimi genel kabul gören bir yönetime dönüştü.

iv) İran’da ise Tebriz’deki anayasacı aydınların girişimleriyle Meclis’in 1906’da açılmasının ardından, 1907’de tahta çıkan Muhammed Ali Şah bir yıl sonra sıkıyönetim ilan ederek meclisi feshetti, bu süreçte ülke kuzey ve güneyden Rus ve İngilizlerce işgal edildi; ancak Tebriz’deki anayasa taraftarları Kaçar Sarayı’na direndi ve 1909’da Şah tahttan indirilerek, yerine çocuk yaştaki Ahmed Şah geçirildi; Muhammed Ali Şah’ın tahtı yeniden ele geçirme planları Rusların doğrudan müdahalesine neden oldu ve 1911’de meclis yeniden kapatılarak meşrutiyet kesintiye

İran’da ise Tebriz’deki anayasacı aydınların girişimleriyle Meclis’in 1906’da açılmasının ardından, 1907’de tahta çıkan Muhammed Ali Şah bir yıl sonra sıkıyönetim ilan ederek meclisi feshetti,

uğradı.¹³ Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, Rıza Han Kaçar Hanedanına son verdi ve Pehleviler hanedanının ilk şahı olarak taç giydi. Meclis, Pehleviler döneminde açık kaldıysa da Başbakan Musaddık’ın 1951-53 yıllarındaki görev süresi dışında aktif bir rol oynayamadı ve monarşiyi sınırlandırma gibi bir amaç içerisinde olmadı. Nihayetinde toplumsal huzursuzluklar 1979 Devrimine yol açtı ve anayasal hareket ‘İslam Cumhuriyeti’ formunda yoluna devam etti. Günümüzde, İran dışındaki rejim muhalifleri son şah Muhammed Rıza Pehlevi ailesi etrafında sınırlı bir monarşi talep etse de devrimin üzerinden geçen kırk yılın ardından cumhuriyet rejiminin toplumsal tabanı zafiyet içinde görünmemektedir.

Netice itibariyle, ABD ve Avrupa’daki gelişmelerin gerisinde kalsa ve gecikmeli olarak takip etse de Ortadoğu coğrafyasında

da hükümdarın yetkilerini sınırlandırmayı, birey ve toplumu devlet ve hükümdar karşısında güçlendirmeyi amaçlayan anayasacılık geleneği kendine yeşerecek bir zemin bulabildi. Ortadoğu’daki bu ilk girişimlerin kısa ömürlü olmasında; hükümdarların otorite ve güç paylaşımına başta verdikleri zoraki rızayı süreç içerisinde sürdürmemesi, iç ve dış siyasi denge ve baskılar, toplumun anayasal düzeni sürdüreceği siyasi olgunluğa henüz ulaşmaması gibi sebepler etkili oldu. Bununla birlikte, Türkiye’de askeri darbelerin ve anayasayı askıya alan yönetimlerin siyasette pek uzun ömürlü olamaması, İran’da 1979 Devrimi’yle patlayan halk öfkesi, 2011’de Tunus ve Mısır’da haklarına sahip çıkmak için meydanları dolduran milyonların sivil iradesi, bölgede XIX. yüzyıl ortalarında yeşeren bu anayasacılık geleneğinin XXI. yüzyılda da güçlü bir şekilde devamı yönünde açık bir işaret olarak okunmalıdır.

DİPNOTLAR

- 1- Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, trc. Salih Tuğ, C. I, (Ankara, 2003), pp. 188-193.
- 2- B. Wilkinson, Studies in the Constitutional History of

the Thirteenth and Fourteenth Centuries, (Manchester: Manchester University Press, 1937).

3-Anthony F. Lang and Antje Wiener, "A constitutionalist global order: an introduction", in A. F. Lang and A. Wiener (Eds.), Handbook on Global Constitutionalism, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017), pp. 1-20.

4- Lang and Wiener, "A constitutionalist global order", 4-5.

5-William Cleveland, A History of the Modern Middle East, (Boulder: Westview Press, 2009), 4th edn. , 81-87

6-Tunus, Osmanlı Devleti, Mısır ve İran'da bu birbirine benzer süreçlere dair karşılaştırmalı bir analiz için bkzn. James L. Gelvin, the Modern Middle East: A History, (New York: Oxford University Press, 2005), 139-146.

7- Britanyalı bölge uzmanı Halliday, Ortadoğu toplumlarının bu 'kendine özgünlük, nev'i şahsına münhasırlık' iddialarını 'mit' olarak değerlendirir ve bu tür algıların temelsizliğine vurgu yapar. Fred Halliday, 100 Myths about the Middle East, (London: Saqi Books, 2005), r19-22

8- Gelvin, the Modern Middle East, 140-141.

9- A. g. e. , 142.

10- Said Amir Arjomand, "Islam and Constitutionalism since the Nineteenth Century: The Significance and Pucularities of Iran", in S. A. Arjomand (Ed.), Constitutional Politics in the Middle East, (Oxford: Hart Publishing, 2008), pp. 33-62; 34-36.

11- Cleveland, A History of the Modern Middle East, 99-100.

12- Ervand Abrahamian, A History of Modern Iran, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 45-54

KAYNAKÇA

Abrahamian, Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Arjomand, Said Amir. "Islam and Constitutionalism since the Nineteenth Century: The Significance and Pucularities of Iran". In S. A. Arjomand (Ed.), Constitutional Politics in the Middle East. Oxford: Hart Publishing, 2008; pp. 33-62.

Cleveland, William. A History of the Modern Middle East. Boulder: Westview Press, 2009.

Gelvin, James L. The Modern Middle East: A History. New York: Oxford University Press, 2005.

Halliday, Fred. 100 Myths about the Middle East. London: Saqi Books, 2005.

Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi. C. I. Trc. Salih Tuğ. Ankara, 2003.

Lang, Anthony F. and Wiener, Antje. "A constitutionalist global order: an introduction". In A. F. Lang and A. Wiener (Eds.), Handbook on Global Constitutionalism. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017; pp. 1-20.

Wilkinson, B. Studies in the Constitutional History of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. Manchester: Manchester University Press, 1937.

ASBÜ 2020 "KİTAP DOSTU" ÖDÜLLERİ SAHİPLERİNİ BULDU

Üçüncüler: Prof. Dr. Aslı Akay, Selda Nergiz, Çağla Esmer. **İkinciler:** Dr. Cihan Kılıç, Seda Kotan, Cuma Yavuz. **Birinciler:** Prof. Dr. Sutay Yavuz, Ahmet Durmuş Taşdemir ve Tolga Aydın

İMKÂN VE AÇMAZLARIYLA GELENEK VE MODERNİTE “DİYALEKTİĞİ”

Recep Bayyığıt

İslami İlimler Fak. Arş. Gör

“Ne harâbî ne harabatiyim,
Kökü mazide olan âtiyim”
|Yahyâ Kemal

Anlam karşılığı üzerinde halen konsensüsün sağlanmadığı kavramlardan biri olarak gelenek; neyi, kimin için, nasıl ve hangi meşruiyet platformunda ifade ettiği tartışıldı ve tüm hararetiyle tartışılmaya devam ediyor. Öyle görünüyor ki bu tartışmaların arka planında gelenek dediğimiz düşünce ve yaşam biçimi iddiasında bulunan sistemin değer yüklü bir içerikle inşa ediliyor olması önemli bir rol oynuyor. Bu minvalde kimi kesimler için gelenek; toplumun ilerlemesini bazen zorlaştıran bazen imkânsız kılan ve ivedilikle azâd olunması icap eden bir yük iken kimi kesimlerce ise gelecek problemlere geçmiş tecrübelerin ışığında yol gösterecek bir kılavuzdur.

“Eşya zıddıyla kaimdir” ve tarihsel diyalektik süreç geleneğin de anlamlandırılmasına ve yeniden “değer”lendirilmesine imkân tanyacak yeni bir olgu meydana getirecektir: modernite. . Bu bağlamda hâkim düşünceye göre toplumsal oluşumlarda bir

geleneksel yaşam vardır bir de modern yaşam. Her sosyal kurumun geleneksel biçimine mukabil modern biçimi, modern biçimine mukabil geleneksel biçimi mevcuttur. Özetle ya gelenekçi olursunuz ya da modernist! Söz konusu ayırma zemin teşkil eden süreci dikey okumalarla analiz etmek bütüncül bakış açısına ve daha saydam sonuçlara imkân verecektir. Şüphesiz hiçbir olgu tarihsel ve sosyolojik gelişim sürecinden bağımsız değildir. Yukarıda da yer verildiği gibi modernite gelenek karşıtlığıyla temellendirilmektedir. Dolayısıyla modernitenin gelişim sürecine ışık tutmak, ayırımın sınırlarını anlamak için önemli bir başlangıç noktası olacaktır.

Modernite genel itibarıyla, Batı'nın 16. yüzyıldan itibaren toplumsal, ekonomik ve yönetim sistemlerinde yaşadığı değişim ve dönüşümlere işaret eder. Kabaca bir kronolojik tasnifle; Avrupa'da neşvünema bulan Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri ile bilgi ve zihniyette önemli kırılmalar yaşanır. Tanrı'dan ve dinî temellendirmelerden kopuk hümanist çerçevede inşa edilen bilgi ve zihniyet yapısını, Kant Felsefe Yazıları'nda şöyle tarif eder; “Aydınlanma, insanın kendi suçu ile

düştüğü ergin olmayış halinden kendi enstrümanlarıyla kurtulmasıdır.”

Fransız İhtilalini takiben ulus devlet yapılanmaları ve Sanayi İnkılabı ile endüstriyel gelişmeler neticesinde modernite; bilgi ve zihniyet dönüşümünü kültürel, ekonomik ve siyasi dönüşümleriyle tamamlamıştır. Doğa bilimlerini toplum bilimlerine teşmil eden yeni hâkim düşünce tek çizgisel ilerlemeci tarih ve zaman anlayışı bağlamında sürekli gelişmelerin kapısını açma cüretiyle girift boyutların harman olduğu gelenek ve din yüklerini omuzlarından silmiştir. Nitekim sosyolojinin öncü ismi Auguste Comte Pozitivizmin İlmihali'nde Batı medeniyetinin teolojik ve metafizik safhalardan geçerek sürekli gelişmeye açık insanlığın kendi ayakları üzerinde durabildiği pozitivist safhaya ulaştığını aktarır (Hatta öyle ki 19. yüzyıl Osmanlı Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'ya bir mektup yazarak, hali hazırda Osmanlı Devleti ve toplumunun teolojik safhada sıkıştığını ve Batı medeniyetini örnek alarak pozitivist safhaya geçebileceklerini öğütler). Söz konusu modernist söyleme göre; gelenek durağan ve gelişmeye kapalı olanı ifade ederken modernite değişken ve sürekli

ilerlemecidir, geleneksel devletler monarşi ve oligarşi despotizminin kıskacında kıvrılırken modern devletler cumhuriyet ve demokrasiyle her geçen zaman yeniliklere kapı aralamaktadır, geleneksel toplumlarda eşitsizliğin ve köleliğin çemberinde insanlık yitip giderken modern toplumlarda insanlara daha fazla özgürlük ve eşitlik imkânları sunulmaktadır. Geleneksel toplumlar rasyonel olmayan bilimselliğe aykırı davranan cahil ve karanlık toplumlar olup bu toplumların modernliğe ulaşabilmesi için Batı medeniyetlerini takip etmeleri ve onların geçtiği merhalelerden geçmeleri gerekmektedir. Fakat çok geçmeden “katı olan buharlaşmış” ve “dünyanın büyüğü bozulmaya” yüz tutmuştur.

Nitekim yaşanan son değişim ve dönüşümlerle birlikte hâkim söylemin post moderniteye “evrilerek” modernitenin “gelenekselleşmesi” vaatlerini ve dikte söylemlerini karşılıksız bıraktı. Bu sebeple açıkça anlaşılmaktadır ki her modern dönemin tarihsel ve sosyolojik süreçte arkasında bıraktığı bir geleneksel bakiye mevcuttur. Yani ilgili modernist söylemin aksine geleneksel olan durağan ve sabit olan değil zamanla değişerek aktarılanlardır.

Bununla birlikte Batı medeniyetlerinin, moderniteyi globalleşme ve glokalleşmeyle dikte etmeleri diyalektik süreci tetikledi. Nitekim bu süreç, Batı'nın meydan okumaları karşısında kurtuluş reçetesi arayan toplumların kimi cenahlarında “gelenekçilikle” kimi cenahlarında ise “modernistlikle” reaksiyon buldu. Gelenekçi kesimler modernitenin problemlerine geleneksel birikimden tevarüs edilen yöntem ve içeriklerle mücadele etmeyi

önemli bir imkân olarak kabul etti. Lakin bu noktada ihmal edilen, modernite ile toplumların kültürel, ekonomik ve siyasi boyutlarda yeni problemlerle karşılaştığıydı. Toplumların tek çizgisel ilerlemeci anlayış doğrultusunda geliştiği tarihsel süreçte vaki olmasa da sürekli değişim içerisinde buldukları aşikârdı. Bunun yanı sıra söz konusu gelenekçi tutum aslında modernitenin bir sonucuuydu. Modernist kesimlerde ise modern koşullara tamamiyle uyum sağlamak pahasına geleneksel birikime ve kadim tecrübelerle yüz

çevirmek, es geçmek veya hakkıyla istifade edememe zafiyetleri mevcuttu. Nitekim hâkim modernist söylem Batı medeniyetlerine aitti ve bu Batı medeniyetlerinin kendi öz tarihsel tecrübelerinin neticesinde oluşmuştu. Kadîm yüzyılların engin bilgi ve tecrübelerini teşkil etmesi itibarıyla gelenek toplumsal gelişme ve ilerlemeler için önemli bir rehberlik birikimidir. Fakat bu birikime

haddinden fazla kutsiyet atfederek tabulaştırmak çağın problemlerine göz yummayı ve tarihin diyalektik fitilini yeniden ateşlemeyi beraberinde getirir. Bununla birlikte; geleneği, arkaik toplumların geçerliliğini yitirmiş uğraşlarına hasretmek de önemli bir mirasa yüz çevirerek diyalektik fitilin bir diğer ucunu ateşlemeyi ifade etmektedir. Her türlü indirgemeci tavrın yerine getirilebilecek bütünleşik bakış açısı nitelikli geçmiş ve gelecek okumalarıyla mümkün olabilecektir. Bu vesileyle geleneğin anlam yüklü

bagajı eşliğinde çağın problemlerine yeni çözümler sunabilmek toplumsal gelişmeler için özgün açılım imkânlarını kazandırabilecektir. “Yeni bir hayat lazım” diyerek moderniteye sırt çevirmeyen A. Hamdi Tanpınar Huzur’da şöyle aktarır: “Fakat sıçrayabilmek, ufuk değiştirmek için dahi bir yere basmak lazım. Bir hüviyet lazım. Bu hüviyeti millet mazisinden alıyor.”

Geleneğin Edebiyatta Temsili: Rakım, Felatun'a mı Karşı?

Arif Tapan

Gelenek, Türk Dil Kurumunca “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon”¹ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma biraz daha yakından bakıldığında bir şeyin gelenekselleşebilmesi için haiz olması gereken kimi kıstaslar üzerine fikir yürütülebilir. 1) Geleneğe ait olan şey hem eskiye, geçmişe yani tarihe ait olmalı hem de bu vafına istinaden kendisine bir “saygınlık” gösterilmelidir. 2) Bir şeyin gelenekselleşebilmesi için o şeyin kuşaklar boyunca kendisini tekrar etmesi gerekmektedir. 3) Gelenek, kendisini sahiplenen topluluk, cemiyet, cemaat, millet üzerinde bir “yaptırım gücü”ne sahip olmalıdır. Bu kıstaslar üzerinden düşünüldüğünde gelenek ve toplum arasında etkenlik-edilgenlik bağlamında karşılıklı bir etkileşim, yaratım sürecinin olduğu düşünülebilir. Zira toplumlar bir yandan kimi değerleri, alışkanlıkları, töreleri, inançları zaman aşımıyla yitirmemek adına gelenek çerçevesi ile koruma altına alırken, gelenekler de yaratıldıkları toplumlara, onların üzerinde toplumsal mutabakat sağladıkları hususları koruma garantisi sağlamaktadır. Bu noktada ise toplumların mı geleneği, geleneklerin mi toplumları icat ettiği² sorusu akla gelebilir.

Türkçeye 2006’da Geleneğin İcadı başlığı ile çevrilen ve yayımlanan, Hobsbawm ve Ranger’ın The Invention of Tradition başlıklı çalışmasının giriş bölümünde Hobsbawm gelenek kavramını soruşturmaya açarak, kavramın tarihselliğini ve işlevselliğini tartışır. Kabaca değinmek gerekirse, Hobsbawm’a göre gelenekler ya da gelenekselleşmiş olduğuna inandığımız şeyler öyle çok eski zamanlardan günümüze gelen, arkaik olgular değil; çoklukla on dokuzuncu yüzyılda yönetici sınıflar tarafından pragmatik sebeplerle icat edilmiş, birtakım işlevsel yapılardır. Buna göre “icat edilen” gelenekler üç türdür: a) “Sosyal uyumu veya grup üyeliğini, gerçek veya yapay toplulukları kuran veya sembolize eden” gelenekler. b) “Kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini kuran ya da meşrulaştıran” gelenekler. c) “Asıl amacı toplumsallaştırma, inançları, değer sistemlerini ve davranış kurallarını telkin etme” olan gelenekler.³

Hobsbawm’ın gelenek kavramını “icat edilmiş” bir olgu olarak tartışmaya açması son derece makul ve verimli

iken, gelenek denilen şeyin her topluluktaki, milletteki, etnik-dini gruptaki karşılığının aynı olamayacağını da göz önünde tutarak bu kavramsal tartışmayı yürütmek çok daha faydalı olacaktır.

Hobsbawm’ın yukarıda bahsettiğim üç tür gelenek biçimini toplumsal olarak nerelerde arayabiliriz peki: Tarihte, sosyolojide, edebiyatta, iktisatta, siyasette, psikolojide, dilde? .. Geleneğin ilişkileneceği bir disiplinden bahsetmek bugün imkânsız. Bu haliyle de kavram, bir disiplinler-üstü olguya tekabül etmektedir. Bu kısa yazıda kavramın disiplinler-üstü bir vaka olarak nasıl işlediğine bakamayacak olsam daburada gelenek ve edebiyat ilişkisine dair birkaç spekülasyonda bulunabiliriz.

Üzerinde düşündüğüm bir meseleyle ilgili olarak çevremdekilere epeydir şu soruyu soruyorum: Tanzimat edebiyatı denildiğinde aklımıza ilk hangi karakter ya da tip geliyor?

Sorunun çetrefilli bir tarafı yok elbette. Türkiye’de orta-öğretim seviyesinde bir okuldan mezun olan herkes bu soruya bir yanıt verebilir. Cevaplar çeşitlense de çoğunluğun verdiği yanıt tahmin etmek zor değil. Tanzimat edebiyatı denilince sorduğum insanların aklına çoğunlukla Rakım Efendi ya da Felatun Bey geliyor ama en çok da Rakım Efendi. Türkçe edebiyatta hem yıkıcı hem de kurucu bir dönemi ifade eden Tanzimat’ın dönemin en çok üreten yazarı Ahmet Mithat Efendi ve yarattığı karakterler/tipler üzerinden düşünülmesi şaşırtıcı değil elbet. Burada sorulması gereken Rakım’ın neden bu denli okurlar üzerinde tesir etmiş olması. Rakım’ın Felatun’dan, Bihruz’dan, Ali Bey’den, Suphi’den ya da Bedîa’dan farkı nedir? Ben bu söz konusu etki ve farkın karakterin geleneği temsil etmedeki gücüyle ilişkili olduğunu düşünüyorum.

Ahmet Mithat Efendi’nin Rakım ve Felatun üzerinden göstermeye çalıştığı şey sıklıkla geleneksel-modern, Doğu-Batı, Üsküdar-Galata gibi kaba zıtlıklar ya da “yanlış Batılılaşma” gibi eksik okumalarla ilişkilendirilse de Rakım’a söz konusu metinde başarılı ve etkin bir rol biçilmesinin arkasında yatan sebep biraz daha farklıdır esasında. Rakım, Felatun’dan farklı olarak emeğin, çalışmanın, kazanmanın, para biriktirmenin ya da kısa yoldan söylersek para ekonomisi yapmanın bilincindedir sadece. Yoksa onu metinde Felatun’dan daha ahlaklı ya da ahlakçı, daha geleneksel ya da daha “dürüst” bir karakter olarak görmeyiz. Herkesin yardımına ihtiyacı olduğu için herkesi sevmek ve herkesle iyi geçinmek zorunda olduğunu söyleyen Rakım son derece pragmatist adımlarla ekonomik anlamda bir sınıf atlamaya doğru yol alır metinde.

Hobsbawm’ın yukarıda değindiğim üç türlü geleneğiyle birlikte düşünersek 1) Rakım “sosyal uyumu veya grup üyeliğini, gerçek veya yapay toplulukları kuran veya sembolize eden” bir karakterin vücut bulmuş halidir. Para kazanmak için irtibata geçtiği onca insan, alışık olmadığı halde dahil olduğu ama hiç yabancılaşmıyıp hemen benimsediği sosyal ortamlar, farklı yaşam biçimlerine olan temkinli ama hoşgörülü yaklaşımı Rakım’ın “sosyal uyum”unu tasdikleyen hususlardır. 2) Rakım, toplumdaki otorite ilişkilerinin işleyişini ve meşruluğunu başarıyla temsil eden bir karakterdir. Gece gündüz çalışıp ekonomik anlamda sınıf atlaması, ona artık bir “köle” sahibi olmanın imkanını tanır. Satın aldığı cariyesi Canan hem Rakım’ın ekonomik bağlamda sınıf değiştirdiğinin bir gösterevidir hem de Canan’ın Rakım tarafından eğitilmesi, ehlileştirilmesi “köle-efendi” arasındaki statü ve

otorite ilişkisini meşrulaştıran bir olgu olarak temsil edilir. 3) Felatun’dan daha ahlaklı ya da ahlakçı olmasa da Rakım on dokuzuncu yüzyıl İstanbul’unun değer sistemlerini, davranış biçimlerini ve inançlarını her fırsatta “telkin” eden bir karakter olarak geleneğe içkin olanın yerleşikleşmesini mümkün kılan bir karakterdir. Eviyle, işiyle, kamuyu, yönetimle kurduğu birtakım ilişkiler Rakım’ın hep taltif edilmesini gerektirecek doğrultuda gerçekleşir. Metnin sonunda her istediğini başarmış, herkesin takdirini/gönlünü kazanmış bir birey olarak Rakım geleneğin işleyişinin ve işlevselliğinin de karakteridir aynı zamanda. Burada gelenek herhangi bir dini referansı, ahlakçı söylemi, ideolojik yaptırımı değil tabiri caizse kuralına göre oynanan bir oyunu temsil etmektedir. Felatun’un “yoldan çıkmış, Batı özentisi bir züppe” olarak okunmasının nedeni Felatun’un geleneğin işleyişine aldırmadan hareket etmesi, toplumsal uzlaşımın sağlanamayacağı eylemlerde bulunması, kamuyu gözetken bir pragmatik düşünme biçimine sahip olamamasıdır. Rakım da kimi noktalarda en az Felatun kadar züppedir, lakin tek farkla: Rakım ya geleneğin kendisinden beklediği eylemleri harfiyen yerine getirir ya da gerçekleştirdiği eylemleri bir şekilde geleneğe uydurmayı başarır.

Rakım’ın Türkçe edebiyat okurları üzerinde bu denli yer etmesinin başka nedenleri olsa da ben Rakım’ın gelenekle kurduğu ilişki üzerinden Ahmet Mithat’ı ve metnin kendisini de aşan bir sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik gelenekçi söylemi temsilen ön plana çıktığını düşünüyorum. Rakım kendi geleneğini “icat ederek” hem kendisini hem kendi geleneğini içinde yaşadığı topluma kabul ettiren bir karakter olarak temsil noktasında başarılı görünmektedir. Özellikle edebiyat-gelenek arasındaki ilişki göz önüne alındığında şu soru canlı bir şekilde hep akılda olmalıdır: Geleneği “icat edip”, onu temsil eden edebiyatın kendisi midir; yoksa edebiyat mı geleneğin bir “icadı”dır?

Dipnotlar

- 1- <https://sozluk.gov.tr>
- 2- Burada “icat etme”yi Eric Hobsbawm’ın “invented tradition” kavramından mülhem kullanıyorum. İlgili çalışma için bkz. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger (ed.), The Invention of Tradition (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).
- 3- Eric Hobsbawm, “Introduction: Inventing Traditions,” The Invention of Tradition içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 9. Çeviri bana ait.

Kaynakça:

- Ahmet Mithat. Felâton Bey ile Râkım Efendi. İstanbul: Kırk Anbar Matbaası, 1292 [1875].
Hobsbawm, Eric ve Terence Ranger (Ed.). The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
<https://sozluk.gov.tr/>

OSMANLI UYGULAMALARINDA HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Prof. Dr. Mustafa AVCI

Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Kavram

Hukuk devleti, egemenliği (yasama, yürütme ve yargı gücünü) Millet adına kullanan Anayasal organların, bu gücü sadece hukukun genel ilkeleri, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde insan onurunu korumak, insan hakları ile temel hak ve hürriyetleri gerçekleştirmek, adaleti ve hukuk güvenliğini sağlamak amacıyla kullanabilmesidir. Bu onların meşruluğunun temelini oluşturur.

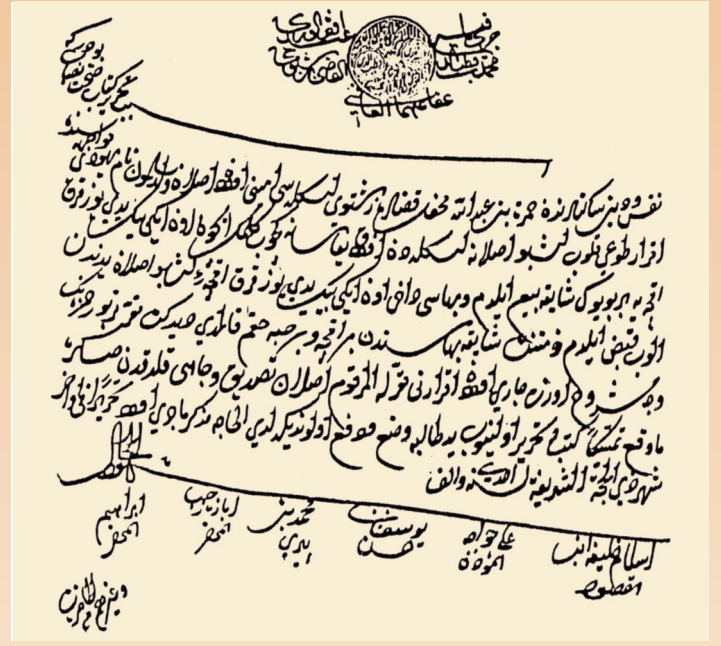
Ahlaki ve hukukî bir kavram olan adalet ise herkesin fırsat eşitliğinin bulunması; herkesin kanun önünde eşit sayılması; herkese kişiliğini geliştirme imkanının verilmesi; buna engel olan maddî ve manevî engellerin ortadan kaldırılması; her türlü ayrıcalığın ve keyfiliğin reddedilmesi anlamına gelir. Kısaca ifade edilmek gerekirse, adil olan devlete hukuk devleti denir.

Her insanın, insan olması nedeniyle, yararlanılabildiği haklara insan hakları denir. Çünkü insan hakları insan ile yaratıcı arasındaki "ahd"den doğar (A'raf, 6/172). Hukuk devletinin ölçüsü, insan haklarına sadece yasalarda yer vermek değil, bunları uygulamada gerçekleştirmektir. Bir devlet, insan haklarını uygulamada gerçekleştirdiği oranda hukuk devleti olur.

Kur'an'ın değişmez anayasal ilkeleri (En'am, 6/36, 115, Meryem, 18/27) vardır ve bunlar insan haklarının güvenceleridir. Bu ilkelerde nesih yoktur. Müspet ilim kanunlarında (Sünnetullah) (33/62, 35/43, 48/23) ve norm beyan eden ahkam ayetlerinin değerler felsefesinde değişme olmaz.

Bağlayıcı bir hukukî değer olan insan onurundan vazgeçmek mümkün değildir. İnsan haklarının teminatı insanın bizzat kendisidir: Birey, başkalarının haklarını ihlal etmeyecek (halbuki fesat çıkarma ve kan dökme özelliği insan doğasında mevcuttur Bakara, 2/30), kendi haklarını çiğnetmeyecek, başkalarına ait hak ihlaline bile tepki gösterecek.¹

Toplum, kendisini oluşturan bireylerin insan haklarına saygı duyacak, hak ihlallerine tepki gösterecek. Çünkü kötülüğe engel olmayanlar da cezalandırılacaktır (Enfal, 8/25).

Devlet ise insan haklarını düzene koyacak (normların oluşturulması gibi), kendisi bu kurallara uygun davranacak (hukuk devleti), kurala uymayanlara yaptırım uygulayacak.

Hukuk devletinin bir başka yönü, eylem ve işlemlerinde ölçülü (oranlı) davranan devlet olmasıdır. Bu ilkeye göre, bir hukuki işlemin yapılması ile beklenen yarar ve verilmesi muhtemel zarar arasında makul bir oran (ölçünün) bulunması gerekir.

Her demokratik hukuk devletinde fertlere, maddî ve manevî varlıklarını istedikleri gibi geliştirip şekillendirebilecekleri hür bir "hayat alanı" tanınır. Devletin müdahalesinden korunmuş bulunan ve "bireyin küçük dünyası" olarak anılabilecek olan bu alan, temel hak ve hürriyetler ve ülkenin siyasî rejimi bakımından hassas bir göstergedir. Bu küçük dünyamız ne kadar geniş ise, ülkede mevcut olan siyasî rejim o kadar hürriyetçi ve demokratik; ne kadar dar ise, o kadar baskıcı ve otoriterdir.

İslâmî öğretilerde adaleti temin imandan sonra en faziletli

bir ibadet, yargı görevi de kutsal bir görev sayılmıştır.

Âlimlerin çoğunluğu kadıların halife adına değil; toplum adına görev yaptıklarını, dolayısıyla kadıların görevlerinin kendilerini tayin eden halifenin görevden ayrılmasıyla sona ermeyeceğini belirterek yargının devletin fonksiyonları içinde sahip olduğu konuma da işaret etmişlerdir.

İslam'da hukuk devleti uygulama örnekleri

1- Hz. Ömer Medine'de bir gece devriye gezerken bir evden gelen şarkı sesini işitti, duvarı aşır içeri girdi, baktı ki yanında bir kadın, bir de şarap var. "Ey Allah'ın düşmanı, sen günah işleyeceksin de Allah seni örtecek mi sandın?" dedi. Adam: "Sen de acele etme ey emirel-müminin! Ben bir suç işledimse sen üç hususta Allah'ın emrini çiğnedin: Allah: "Tecessüs etmeyin (gizli halleri

(içki veya zina gibi) bir suç işlerse hemen gelsin cezasını verelim ve kendisini günahattan temizleyelim." Bu söz, Hz. Ömer'in kulağına gidince komutana bir mektup yazdı ve: "Günahlarını Allah'ın gizlediği kimselere, o günahları teşhir etmelerini tavsiye edemezsin (kimseye kendini ihbar etme yükümlülüğü getiremezsin, kimseyi kendisini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlayamazsın)." dedi.³³

Bu örnekte de devlet başkanının kamu görevlilerinin insan hakları ihlaline müdahalesi görülmektedir.

Osmanlıda hukuk devleti uygulama örnekleri

1- a) Molla Fenari, Sultan I. Bayezid'in tanıklığını cemaatle namaza gelmediği gerekçesiyle kabul etmemiştir.⁴

b) Yıldırım Bayezid, rüşvetçi kadıların Yenişehir'de bir eve doldurularak yakılmalarını emretmiş,⁵ Veziriazam Çandarlı Ali Paşa, İslam hukukuna aykırı olan bu emrin yerine getirilmesine engel olmuştur.⁶

Bu iki örnekte ilmiye sınıfından bir hukukçunun padişah bile olsa hiç kimseye ayrıcalık tanımaması, hukukun gereğini yapması ve yönetici askeri sınıftan olan veziriazamın padişahın kızgınlıkla verdiği hukuka aykırı emre karşı çıkıp infaz ettirmemesi, böylece yanlış bir gelenek oluşmasını önlemesini görüyoruz.

2- Fatih'in yargılanması: II. Mehmet (Fatih), bir Rum mimarın elini kestirdiği için İstanbul'un ilk kadısı ve belediye başkanı olan Hızır Bey huzurunda yargılanmış, kısas-

sen elinin kesilmesine hükmedilmiş; ancak İslam hukuku kurallarına göre mimar şikayetinden vazgeçip uzlaşmayı kabul ettiğinden kısas hükmü değiştirilmiştir.⁷

Bu örnekte hukuka saygısı yöneticiye saygısından önce gelen hukukçu örneği dikkat çekmektedir.

3- a) Yavuz Sultan Selim, yetkilerini kötüye kullanan Hazine-i Amire muhafızlarından 150 kişinin katledilmesini emretmişti. Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi bunu duyunca, teamüle aykırı olarak Divan-ı Hümayun'a gelir, izin alarak padişahın huzuruna girer. Tutuklu bulunan kamu görevlilerinin öldürülmesinin dinen caiz olmadığını belirterek suçluların affedilmesi ister. Yavuz kızarak Şeyhülislamın sadece din işlerine karışabileceğini; saltanat işlerine karışamayacağını söyler. Zenbilli, haksız yere bir insanı öldürmenin cezasının ebedi cehennem olduğunu belirterek padişahı yetkisi dahilinde uyardığını ifade eder. Bunun üzerine Yavuz, ölüm emrini kaldırır ve tutukluların hepsini affeder. Ali Efendi: "Az önce ahretinizle

araştırmayın, özel hayatın gizliliğini ihlal etmeyin)" (Hucurat, 49/12) buyurdu; sen tecessüs ettin. Allah: "Evlere kapılardan girin" (Bakara, 2/189) buyurdu, sen duvardan aştın. Allah: "Başkasının evine izin almadan ve selam vermeden girmeyin" (Nur, 24/27) buyurdu; benim evime izinsiz girdin". dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Seni cezalandırmaktan vazgeçersen sen de beni affeder ve tövbe eder misin?" dedi, O da "evet" dedi, bu suretle Hz. Ömer bırakıp çıktı.²

Bu olay, hakkını arayan/çiğnetmeyen bir vatandaş (birey) ile hukuk hatırlatılınca hatasında ısrar etmeyen ve hakka teslim olan yönetici örneğini ortaya koymaktadır. Ayrıca hukuka aykırı yollardan elde edilen delile itibar edilmesi ve bunların yargılamada kullanılması yasağı ilkesini ortaya koymaktadır.

2- Hz. Ömer devri komutanlarından biri bir şehre vardıklarında askerlerine şöyle der:

"Burası kadını ve şarabı bol bir yerdir. İçinizden biri

ilgili söylemiştim (dini duygularınıza hitap etmiştim), şimdi mürüvvetinize ait söz söyleyeyim, affettiğiniz bu kişileri eski görevlerine iade ediniz!” der. Padişah bu talebi de kabul eder ve tutuklular yasak hakların geri verilmesi ilkesine göre eski görevlerine dönerler.⁸

b) “Yavuz Sultan Selim Edirne’yi teşrif buyurdıkları esnada Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemali, Sultanı uğurlayıp dönerken yolda tutuklanmış 400 adama rastladı. Kim olduklarını ve niçin tutuklandıklarını sordu, dediler ki: “Bâzerganlardır, Padişah ipek satmalarını yasaklamıştı, bunlar emre muhalefet ettiklerinden ölüm cezasına çarptırıldılar.” Bu cevabı işiten müftü derhal dönerek Padişah’a at üzerinde yetiştirdi. “Bir miktar adamlar bend etmişler, eğer murad katli ise indallah helal değildir.” dedi. Sultan Selim kızıp: “Efendimiz, nizam-ı alem için sülüs-i alemin (insanların üçte birinin) katli helal değil midir? dedikte: “Kamu düzeni bozulup, büyük fitne olsa helaldir, ancak bu öyle değildir.” cevabını verdi. Sultan Selim: “Bundan büyük fitne ve fesat olur mu ki benim emrime muhalefet edeler.” buyurunca Ali Efendi: “Bunların suçu ölüm cezası gerektiren bağı

Bu örnekte kangren haline gelmiş ve kanıksanmış bir yanlış geleneğe (hanedan üyesi/şehzade katli), cesur bir hukukçunun yaşama hakkına saygısının ifadesi olarak karşı çıkması ve geleneğin değişmesi söz konusudur.

5- II. Abdülhamid’in infazını onayladığı idam hükümleri 33 yılda sadece 11 adettir.¹²

Bu örnekte bazılarının “Kızıl Sultan” dediği bir padişahın insan haklarına saygısı ve siyasi suçlarda değil; sadece adi suçlarda (örneğin ana-baba katili gibi) idam kararlarını onaması, saltanat süresince ortalama üç yılda bir idam cezasının infaz edildiği dikkat çekmektedir.

Osmanlıda ehl-i örf (yürütme erkini temsil edenler ve özellikle kolluk görevlileri) daima reâyâ üzerindeki nüfuzunu genişletmek ve onlardan daha çok vergi toplamak istemiş, devlet ise bunu dizginlemek için çeşitli tedbirlere başvurmuş, bu konuda özellikle ehl-i şer’ zümresinden olan ve hukuku temsil eden kadırlara geniş yetkiler vermiştir. Ehl-i örf ile kadı arasında sıkı bir iş bölümü ve yardımlaşma da söz konusudur. Çeşitli kanunnâmelerde hiç kimsenin yargılanmadan cezalandırılmaması, yargı

“Hukukun Üstünlüğü”
ilkesini gerçekleştirmek
ve “insan hakları”na
saygı göstermek, sadece
kanun yazmakla olmaz.

değil; belki tazir cezası gerektiren basit bir suçtur” dedi. Sultan Selim: “Ben sana dedim ya, saltanat işlerine karışmak senin vazifen değildir.” hitabında bulundu. Zenbilli: “Bu umur-ı ahirettir, buna karışmak benim vazifemdir.” cevabını verip selam vermeksizin Padişah’tan ayrıldı. . . daha sonra Sultan anılan 400 tutuklunun tamamını cezalandırmaktan vazgeçip salıverdi.” Bu iki örnekte cesur bir din-hukuk adamının sert mizaçlı bir yöneticinin büyük bir cinayet işleminin önüne geçmesi söz konusudur.

4- II. Osman, altı erkek kardeşinin en büyüğü olup kendisinden iki yaş küçük 16 yaşındaki kardeşi Şehzade Mehmed’i hükümdar olabilecek çağa gelmesi dolayısıyla öldürmeye karar vermişti. Bu hususta Şeyhülislam Es’ad Efendi’den fetva istediyse de O, bu vermedi ve bu yüzden araları açıldı.¹⁰ Bu olaydan sonra kardeş katli uygulaması yerini şehzadelerin kafes hayatına bırakmıştır.¹¹

yetkisinin kadıya, verilen hükmün infazı yetkisinin de ehl-i örf'e ait olduğu önemle belirtilmiştir.¹³

Konuyla ilgili Ebussuud Efendi fetvaları:

1- “Zeyd gece ile taşradan evine geldikte bir hırsız bulup (hırsız) çıkıp kaçsa esbab serikasına (çalmaya) veya hatununa geldiği malum olmasa, ehl-i örf “hatuna gelmiştir” deyü Zeyd’den tutup kınlık akçesi almaya müstahik olur mu? Cevab: Olmaz. Kınlık akçesi ehl-i şer’ huzurunda sabit olan cürmün ukubet-i örfiyesidir. Zeyd’in ve hatununun üzerine sabit oldu ki ukubete müstahak olalar. İhtimal ile adam kınanmaz.”¹⁴ Yani şüphesiz varsa ceza olmaz, şüpheden sanık yararlanır.

2- “Ehl-i örf ile ittifak eden adil olmaz.”¹⁵ Yani kolluğun güdümüne giren adaletten bahsedemez.

3- “Eman ile gelen harbiler (müste’menler) Amr-i zimmi üzerine bir hususta şahadet eyleseler, padişah alempenah:

“Harbilerin zimmi üzerine şahadetleri tutula” deyu ellerinde temessükleri olucak, mezburların üzerine şahadetleri makbule olur mu? Cevap: Asla olunmaz, ahidnamelerinde ol kaydı cehele-i küttab yazmışlardır, na-meşru olan nesneye emr-i sultani olmaz.”¹⁶

Bu ifadenin günümüz hukuk diliyle ifadesi şöyledir: “Hukuka aykırı emir, bağlayıcı olamaz.” Yanlış ülüemr telakkisi içinde olanlara duyurulur.

4- Ebussuud Efendi, yakalama tedbiri ve yetkisi ile ilgili olarak: “ahz-ı şeddiden murad ehl-i örf (kolluk) şikencesi midir?” şeklindeki bir soruya şu şekilde fetva vermiştir: “Haşa (değil) ehl-i örfün ahzı (bir kişiyi kendiliğinden yakalaması) iradat olunmak dahi mümkün değildir, fekeyfe (nasıl) ki şikencesi ola! Ehl-i Şer’ (kadı) ahz edip (şüphelinin yakalanmasına karar verip) Meclis-i Şer’a (mahkemeye) getirip itimad olunur kimse ile kefile verilir. (Yakalanan kişi) müttehem (sabıkalı) yahut dava olunan zulm ü adavetine (suçu işlediğine dair) bir şahit bulunursa (şüphe yoğunlaşmış olacağından) hapsedip (tutuklama kararı verip) Şer’ ile teftiş tamam olunca (yargılama bitip mahkumiyet kararı verilince) bu vechile etmek muraddır. Eğer kefil eğer hapis (kefaletle tahliye veya tutuklama konusunda) ehl-i örf dahilsiz olmak lazımdır (kolluğun bir etkisi olamaz). Hırsızlığı zahir (suçu sabit) olursa ondan sonra (hükmedilen cezanın infazı için) ehl-i örf’e verilir (teslim edilir).”¹⁷

Bu fetvada günümüz hukuk dilinde “kişi güvenliği” ilkesi dile getirilmiştir.

Sonuç ve değerlendirme:

Hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirmek ve insan haklarına saygı, sadece kanun yazmakla olmaz. Kağıt üzerinde kalan güzel kanunlar değil, hayata geçirilmiş, işletilmiş hukuk normları kıymetlidir. İhlal kimden ve nasıl gelirse gelsin birey, toplum ve devlet bu ihlale il-

gisiz kalmamalı, tepki göstermelidir. Gerekirse toplum tepkisi ve kınama duygusunun ifadesi olarak ceza hukuku yaptırımları devreye sokulmalıdır.

Dipnotlar

1- Yaratıcının değer yargısına dayanarak düzenlenen temel ahlaki normları kabul eden insanın adalet değerini hakim kılmaya ödevinin adı ise hilafettir.

Hilafet Allah’ı temsil değil; ilahi iradeye uygun yaşamaktır (Zariyat, 51/56). Yeryüzünü imar (Hud, 11/2) ve mazlumlara yardım etmek (Kasas, 28/5) de hilafetin gereklerindedir.

Halife olabilmek için iman ve salih amel gereklidir (Nur, 24/25).

Kur’an’da siyasi anlamda devlet başkanını ifade eden kelimeler şunlardır: Halife (Sad, 36/26), imam (Bakara, 2/124, Enbiya,

21/73), melik (Bakara, 2/247, Maide, 5/20), ülüemr (Nisa, 4/59).

2- Yazır, VI/4473-4474.

3- San’ani, el-Musannef, V/197-198.

4- Akgündüz-Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı, s. 59.

5- “Bayezid Han, kadıları teftiş ettirip her birinde bir türlü fesad bulup hükmedip ne kadar kadı varsa bunları cem edip Yenişehir’de cümlesini bir eve doldurup buyurdu ki, dolayına odun yığıp od ura, ta ki bu salim kadılar cümlesi yanalar.” Neşri, I/337-339.

6- Mumcu, Ahmet, Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet), Ank. 1969, s. 84, 233, 257, Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlıda Hakimiyet” in: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XII/429-430.

7- Cin-Akgündüz, I/307, Bahadıroğlu, Yavuz, Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi, C:I, İst. 1986, s. 151, Ünal, Tahsin, Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi, Ank. 2000, s. 51-54, Özdemir, Hüseyin, Osmanlı Devletinde Bürokrasi, İst. 2001, s. 32.

8- Ergin, I/231, Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II/666-667, Mumcu, Siyaseten Katl, s. 141, Akgündüz, s. 23.

9- İlmîye Salnamesi, Meşihat-ı İslâmiyye Tarihçesi, s. 310-313’ten aktaran, Ergin, I/230-231, Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II/667-668, Mumcu, Siyaseten Katl, s. 141.

10- Fakat Rumeli kazaskeri Taşköprülüzade Kemaleddin Efendi Şeyhülislam olmak ümidiyle istenen fetvayı verdi ve zavallı şehzade boğduruldu. Kemaleddin Efendi ise Lehistan Seferine giderken İsakçı’da öldü, emeline nail olmadı. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C: III, Kısım I, s. 130, Mumcu, Siyaseten Katl, s. 199.

11- Akman, Kardeş Katli, s. 105.

12- Armağan, Mustafa, Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı-2, İst. 2009, s. 59-60.

13- İpşirli, Mehmet, “Ehl-i Örf”, DİA, X/519-520.

14- Veli b. Yusuf, vr. 71b-72b.

15- Veli b. Yusuf, vr. 126b.

16- Düzdağ, s. 98.

17- Düzdağ, s. 138vd.

Osmanlı Kadısı

Aynı Yolun Yolcusu

ERHAN İDİZ

“Kuzeye yapacağımız seyahatte en büyük tehlike Raçputlar'dı. Hindu olan bu kavim, süvari ve gayetle muharip ve çapulcuymdu. Fakat bu taraflarda Bat denen bir Hindu kastı vardı ki, gayetle itibarlı bir sınıftı. Hindu dininden olanlar, bu sınıfa hürmet ve riayete mecburdu. Raçput ülkelerinden geçen yolcular,

Batlar sayesinde sağ salim yollarına devam edebilirlerdi. Batlar, muayyen bir para karşılığında yolculara ve kervanlara kılavuzluk ederlerdi. Raçputlar yolcuların veya kervanın yolunu kesmeye kalkışırsa, Batlar hançerlerini çıkarıp göğüslerine dayarlar: ‘Biz kefil olmuşken kervana zarar ederseniz kendimizi helak ederiz’ derlerdi. Bir Bat’ın ölümüne sebep olma Hindular nazarında azim günah olduğu için, Raçput atlıları çekilip giderlerdi. Hattâ Raçput çapulcularına söz geçiremeyen birkaç Bat, hakikaten intihar etmiş. Zira böyle yapmazlarsa bir daha zerrece itibarları kalmazmış. Bir Bat’ın ölümüne sebebiyet veren Raçput, kadınları ve kızları dahil bütün

ailesiyle beraber, Raçput beyleri tarafından yok edilirmiş. Ben de yanıma iki tane Bat aldım. 15 safer günü Ahmedâbâd'dan ayrıldım.

...Ancak uzakta sayılarını bin kadar

‘Biz ceng için gelmedik’ dedirttim. Bir miktar bac verip yolumuza revân olduk. Çöl başlıyordu. ”

Kaptanı Derya Seydi Ali Reis’in “başlıyor” dediği çölün diğer

tahmin ettiğim bir Raçput atlı alayı vardı. Hemen develeri çökerttim. Derhal tüfek ateşi açtırdım. Hindu kâfiri tüfek bilmediği için korktu. Taarruza geçmekten vazgeçti. Levendlerimden birini gönderdim:

kıyısında okuyordum bu satırları. Seydi Ali Reis, Hint Okyanusu kıyısında Portekizlilerle giriştiği savaşta donanmasını kaybedince beraberindeki leventlerle karaya çıkmış ve Osmanlı topraklarına

doğru bir yolculuğa başlamıştı. Dört yıl süren bu serüvende Gücerat'tan başlayarak Belucistan, Hindistan, Afganistan, Buhara ve Maverünnahir, Bağdat, Diyarbakır yoluyla Edirne'ye varmış ve tüm yaşadıklarını tuttuğu seyahatnameye yazmıştı. Yaklaşık beş yüz yıl sonra aynı çöldeydim. Seydi Ali Reis'in beraberindeki leventlerle 15 günde geçtiği Tar Çölü'nde Türkiye'den getirdiğim yardım paketleriyle ilerliyordum.

Rüzgârda dans eden kum tepeleri, bulduğu her çalının dibine çöken develer, çölün yakıcılığında ayakta kalabilen birkaç ağaca tırmanmış kadınlar yol boyunca gözüme çarpıyordu. Çölün ortasındaki Tharparkar şehrine adım attığımda termometre 42 dereceyi gösteriyordu. Ayaklarımın dibinden yükselen sıcaklık, tepemden aşağı vuran güneş, cehennemın provası gibiydi. İnsan böyle sıcaklarda vücudundaki tuzun farkına varıyor. Dilim dudaklarıma her değdiğinde tuz tadı alıyordum.

Çölde sığınabileceğimiz tek yer eski bir hastane odasıydı. Rehberimle bir odasına yerleştiğimiz hastanenin duvarları dışarıdaki sığağı emiyordu. Durmadan çalışan bir klima ve pervane yalnızca küçük bir odayı bile soğutmaya yetmiyordu. Yatağa geçip yol yorgununu bedenimi uykunun kollarına bıraktım.

Birkaç saat sonra tepemde dönüp duran pervanenin sesiyle uyandım. Gittiğim sıcak ülkelerde genelde iki seçeneğim oluyor: Pervane veya klima. Pervane gürültü, klima ise baş ağrısı demek. Bugün ikisini

seçmiştim ve sonuç gürültülü bir baş ağrısıydı. Doğrulup banyoya gittim, başta boya sandığım siyah şampuan ve tuzlu suyla duş aldım.

teker not ediyordu seyahatnamesine.

İlginç Gelenek: Tenekeden Defterler

Bizi bekleyen araçlara binip yeniden çölün bağına doğru hareket ettik. Radyodan yükselen Pakistan şarkıları, etrafımızda dans eden kum tanecikleriyle bir uyum halindeydi. Önümüzden giden araçların tekerlekleri altındaki kum tanelerini izledikçe aklıma karlı dağlar geliyordu. Bir tekerleğin ardından dans eden kar zerrelere. . .

Kitabımı açıp Seydi Ali Reis'in maceralarını okumaya devam ettim. Kaptanı Derya Seydi Ali Reis, donanmasını kaybettiğinde hakkında öldüğü söylentileri yayılmış ve yerine donanma komutanlığına bir başkası atanmıştı. Ailesi, devlet erkanı ve geriye kalan cümle Osmanlı onun ölümünün yasını tutarken, o çölde nasıl hayatta kalabileceklerini bulmaya çalışıyordu. Aynı çölde ölümünden dönüşlerini, gördüğü serçe büyüklüğündeki karıncaları, karşılaştığı vahşi kavimleri teker

Seydi Ali Reis'in geçtiği çölün bir kısmı bugün Pakistan sınırlarında kalıyor. Aynı çöldeki bir köy okuluna giriyorum. İçerisinde birkaç sıra, bir bayrak ve kara tahtanın bulunduğu bir sınıf... Çöl insanı hâlâ yüzlerce yıllık geleneklerle yaşıyor. Bu geleneklerin en ilginç ise taşla tenekelere yazmak. Ziyaret ettiğimiz okuldaki öğrenciler de defter bulamadıkları için kireç taşına benzer bir taşla tenekeden levhalara yazarak okuma öğreniyordu. Doldurdukları tenekeleri işleri bitince elleriyle siliyor; böylece deftere, silgiye ve kaleme ihtiyaç duymuyorlardı.

Seyyahın beş yıl önce kağıtlara yazdığı çöl, bugün tenekeden defterlere sahipti. Önümüzdeki günlerde karşılaşacağım okul binaları, beni daha da şaşırtacaktı. (Devamı gelecek)

KİTAP İLE YÜKSELMEMEYE BİLGİ İLE UÇMAYA

NE DERSİNİZ?

Küçük Bir Sahil Kenti

HATİCE KÜBRA KARATEPE
(Bu bir yazı atölyesi çalışmasıdır)

Sabahın çok erken saatlerde başlayan, mülteciler ile ilgili bir projeye gitmek üzere çıktığım Yunanistan yolculuğumun ilk durağı İstanbul oluyor. Bindüğüm trenden iniyorum ve daha öncesinde internette yerini öğrendiğim yeni havalimanına gitmek üzere otobüse biniyorum.

İlk yurt dışı gezim olmasına rağmen ilk defa tek başıma yurt dışına çıkıyor olmak beni heyecanlandırıyor. Söylenildiği kadar büyük olmayan, en azından içinde kaybolmadığım havalimanında uçağa bineceğim kapıyı buluyorum. Bir buçuk saat süren uçuşun ardından Atina'ya varıyorum.

Yunanistan'a gide-

ceğimi duyan eş dost çevrem yapıldığı ön yargılı yorumlardan etkilenmemiş olduğumu düşünsem de pasaport kontrolünden geçerken içten içe tedirgin oluyorum. Fakat daha orada görevlilerin sıcakkanlı ve güler yüzlü davranışları yaşadığım tedirginliği yok edip bana Ege samimiyetini hissettiriyor. Arkadaşlarımla Halkis'te buluşacağım. Bu nedenle metro ile tren istasyonuna gideceğim. Bilet gişesindeki görevlinin akıcı İngilizcesiyle tarif ettiği metro istasyonunu kolayca buluyorum. Yunanca yazıldığı için sanki istasyonların hepsi birbirine benziyor. Metroda

yanımda oturan kadının yabancı olduğumu fark etmesi uzun sürmüyor, nereli olduğumu soruyor. Türk olduğumu söylediğimde ise anlam veremediğim bir biçimde mutlu olup heyecanlanıyor. Dedesinin İstanbul'da çalışmış olduğunu ve Türkiye'yi çok sevdiğini söylüyor. İnceceğim durağa kadar bana bildiği ve sevdiği Türk yemeklerini anlatıyor. İki farklı toplum olmamıza rağmen sahip olduğumuz ortak kültür ikimizi de mutlu ediyor ve ortaklıklarımızı zenginlik olarak kabul ediyoruz. Yardımcı olmak için o da benim iniceğim durakta iniyor. Tren istasyonuna giden

metroya kadar bana eşlik ediyor. Hatta metro hareket edene dek bekleyip el sallamayı da ihmal etmiyor. Yunanistan'da ilk tanıştığım insanın bu kadar sıcakkanlı oluşu, tek başıma olduğum bu yolculukta bana cesaret veriyor.

Tren istasyonuna vardığımda, çoğunun mülteci olduğunu öğrendiğim bir grup insanla karşılaşıyorum. Suriye'den geldiklerini, benim ineceğim istasyon olan son istasyondan bir öncekinde bulunan mülteci kampına gittiklerini anlatıyor istasyonda

tanıştığım minik Hurşid. Ailesi İngilizce bilmediği için o aramızda tercümanlık ediyor. Trene binerken bir hatıra fotoğrafı çekmek istiyorum. Elimin altında olmasını istediğim için her zaman çantamın en ön gözünde bulunan, üç yıldır gittiğim her yere benimle gelen fotoğraf makinemi çıkartıyorum. Minik Hurşid sanki o anı bekliyormuş gibi gülümsüyor kamerama. Mülteciler ile ilgili bir projeye giderken böyle bir an yaşamış olmak yüzümü güldürüyor.

Halkis'e indiğimde akşam saat 9 olmasına rağmen

denizin nemi yüzüme çarpıyor ve o saatte her yerin çok hareketli olması dikkatimi çekiyor. Küçük bir kıyı şehri olan Halkis'te deniz kenarında sadece otel ve restoranlar bulunurken, konutların şehrin yalnızca iç kesimlerinde yer alması ilgimi çekiyor.

İngiltere'den gelen arkadaşarımla kalamız otelde buluşuyoruz. Bir sonraki gün bu küçük kıyı şehrini geziyoruz. Hava çok sıcak. Bir Osmanlı eseri olan Emirzade Camii'ni görmek beni çok heyecanlandırıyor, şehir ile ilgili

daha çok şey öğrenmek istiyorum. Halkis'i tepeden görmek amacı ile Halkis Kalesi'ne çıkıyoruz. Eski mezar taşlarındaki yazıları Osmanlıca da olsa anlayabildiğim kadarıyla İngiliz ve Yunan arkadaşarıma çeviriyorum.

Gelirken kendi kültürüme ait bu kadar çok şey bulmayı beklemediğim için gördüğüm tüm ortaklıklar beni çok şaşırtıyor. Yaklaşık on gün süren Yunanistan maceram gelecekte sıcakkanlı ve yardımsever insanları ile hatırlayacağım bir seyahat oluyor.

GİDİLMEMEYEN YOL

Sonu görünmeyen uzun bir yolda yürürken buldum kendimi. Adımlarım dışında hiçbir sesin olmadığı, kendi nefesimden ürkecek kadar sessiz, karanlık, bomboş bir yol. Daha önce hiç kimsenin uğramadığını düşündürecek kadar cansız. Buraya nasıl geldim? Nereye gittiğimi bilmeden yürüyorum. İleride yol üçe ayrılıyor. Etraf öyle karanlık ki ayrıntıları göremiyorum. Yolların üçü de birbirine benziyor, pek bir farkı olmadığını düşündüğüm için ortadaki yoldan devam ediyorum.

Birkaç metre yürüdükten sonra geldiğim yönden vuran cılız ışık tamamen kayboldu. Mağaraya benzeyen bir yerde ya da bir geçitteyim. Emin olmadan tek bir adım bile atmamaya çalışıyorum, ellerimle duvarlara dokunup etrafı tanımaya çalışarak dikkatle yürüyorum. Ancak dokunduğum duvarın sonuna geliyorum, ötesi büyük bir boşluk. Korkarım tek bir çıkış bile yok. O anda başımın üstünden bir hava akımının geçtiğini hissediyorum. Tavan boyu yüksek

olmalı. Bu akım çıkışın varlığına dair umudumu arttırıyor. Geldiği yöne doğru ilerlemem hatta yukarı doğru tırmanmam gerektiğini hissediyorum ama karanlık, yön duygumu tamamen kaybetmeme neden oluyor. Bu ıssız yerde zaman durmuş sanki. Korkuyorum. Yapacağım en mantıklı şeyin beni yukarı çıkaracak bir halat ya da merdiven bulmak olduğunu düşünüp ileri geri giderek duvarları bir

ELİF ŞENER
(Bu bir yazı atölyesi çalışmasıdır)

kez
daha
yokluyorum.
Parmak uçlarım tıpkı bir göz gibi yetenek kazanıyor. Her yeri ellerimle didik didik arıyorum. Telaştan elim ayağıma dolaşmış bir biçimde beni yukarı çıkaracak bir şey ararken başımı çevirir çevirmez kocaman bir cisme çarpıyor, çığlık sesimden ben bile ürkiyorum. Canım yanıyor. Benden başka kim yahut ne var? Ellerimle başımı

ovuşturduktan ve uzun bir süre kontrol ettikten sonra canımı bu kadar yakan şeyin bir dolap olduğunu anlıyorum. Ne işi var burada? Nasıl oldu da

daha önce fark edemedim? Merdiven ya da uzunca bir ip bulma umuduyla dolabın kapaklarını açıp içini karıştırıyorum. Bir

şey çırpınmaya başladı, sanki uzun zamandır orada kıpırtısız bekleyen bir şey ben ona dokununca kanlı canlı oluverdi. Çırpınma

artıkça onun dolapta kilitli kalmış bir kuş olduğunu düşünsem de üzerime doğru uçup bana çarpınca bunun sadece bir çift kanat olduğunu anlıyorum. Hızla gelip omuzlarımdan kayarak sırtımın iki yanına doğru saplanıyorlar, hafif bir acı biraz da gıdıklanma hissediyorum. Başta sözümü dinlemeseler de çarçabuk uyum sağlıyoruz birbirimize.

Çırpabiliyorum. Uzun zamandır benden bir parçaymış gibi alışıyorum varlıklarına.

Göremediğim için parmaklarımla dokunuyorum, yumuşacık.

Çok oyalandım, hemen çıkmalıyım buradan diyorum. Kanatlarımla birlikte tek yolun yukarı doğru çıkmak olduğunu düşünüyoruz.

Havalanmak zor olmuyor, uçuyorum. Mağara duvarlarından kurtulduğumu seziyor bu yüzden git gide hızlanıyorum. Etraf hâlâ zifiri karanlık. Hangi yöne gideceğim? Kendimi kanatlarıma bırakıyorum, son sürat uçmaya devam ediyorum. Yol bitmek bilmiyor ve karanlık hiç geçmiyor.

Birden başımı dolaptan da sert bir şeye çarpıyorum. Canım öncekilerden daha fazla yanıyor her şey bir anda duruyor sanki. Az önce çıktığım yükseklikten son sürat düşmeye başlıyor, aynı hisle uyanıyorum.

“Çok oyalandım hemen çıkmalıyım buradan” diyorum

DÖNER KAPI

Merhaba hoş geldin, gördüğün gibi ben bu alışveriş merkezinin döner kapısıyım. Giriş kapısı olduğum için insanların gelişlerini yakından, gidişlerini uzaktan izliyorum. Bir alışveriş merkezinin sahip olabileceği en iyi kapıyım, bu yüzden beni girişe koydular. Şuan seninle sohbet ediyor olmam sana benimkaytarmayı seven bir kapı olduğumu düşündürmesin, işimde her zaman titizim. Alışveriş merkezi henüz açılmadı, yoksa bırak konuşmayı, durup soluklanacak zamanı bile bulamam. Aslında anlatacak çok hikâyem var ama ne yazık ki beni dinleyen pek olmuyor. Karşımda oturup dikkatle baktığına göre söylediklerimi anlıyor olmalısın.

Bence profesyonellik bir işi doğru tempoyla yapmakve yersiz aceleden kaçınmaktır. Acemiler her zaman acele eder, profesyoneller düşünce taşına adım atar. Gel de bunu insanlara anlat! Sanki trene yetişiyorlar, kaçırırsalar bir saat bekleyeceklermiş gibi kapanmak üzere olan bölme son anda girmeye çalışırlar. Bu kadar basit bir şeyde bile birbirleriyle yarıştıklarına inanamıyorum.

Sıradaki bölme ilk giren olmak yerine son bölmenin son kişisi olmak için itişip kakışıyorlar. Toru topu beş saniye gecikecekler ama başkalarından bu kadar kısa bir süre bile geride kalmaya tahammül edemiyorlar.

Sistemim çok basit. Bir bölmeme

MAHMUT CAN AYDEMİR
(Bu bir yazı atölyesi çalışmasıdır)

girip
yavaşça
yürürsün ve ben
biraz döndükten sonra
çıkarsın. Bu kadar kolay olduğu
hâlde yinede sıkışıyorlar
ya, hayret ediyorum. İyi ki
araba falan değilim, aynı
hataları trafikte yaptıklarında
izlemeye katlanamazdım.
Ben bu sorunlarafazla
takılmam, şey yani fiziksel
olarak takılırim ama bundan
dolayı kin gütmem. Zaten
öyle olmasa birisi sıkıştığı
anda dönmeyi bırakmaz,
sıkışanı iki parçaya ayırana
kadar dönmeye devam
ederdim. Benim gibi hassas
bir kapıya bu yakışmaz,
karşımdaki hatalı bile olsa
ben durumu idare ederim.
Özellikle sıkışan çocuklar
olduğunda hemen durmaya
çalışırım. Buna rağmen bazı
çocuklar beni pek
sevmiyorlar.

Mesela geçen hafta sonu bir aile gelmişti; karı, koca ve iki çocuk. Çocuklardan büyük olan içeri koşarak girmeye çalışmıştı ve eli sıkıştı. Ben durmasına

durum hatta çocuğun canının yanmadığına eminim yine de korkudan bağıra bağıra ağladı haylaz. Onun yüzünden giriş trafiği aksadı ve bir süre görevimi yapamadım. Dün aynı aile yine geldi, tabii sıkışan çocukla beraber. Suçlu benmişim gibi çocuk beni kullanmak istemedi. Gittiler yanımdaki sıkıcı, çirkin kapıdan geçirdiler, hani şu normal kapılardan. Onurumu daha fazla incitemezlerdi. Sıkışan çocuğun kardeşi de gelip beni tekmeledi. Canım acımadı ama tekmelediği yer tozlu kaldı. Temizlikçilerin gelip orayı silmeleri çok zaman aldı. Kirli olmaktan nefret ederim, çünkü benim tozlu olmam, kocaman binanın ve içindekilerin tozlu gözükmesi demek.

Yalnız sen de iyi dinleyiciymişsin ha, sıkılmadan dinliyorsun. Bak şunu da anlatayım. Geçen sene

hangi bayram olduğunu hatırlamıyorum ama bir bayram arifesiydi. Bugüne kadar gördüğüm en büyük kalabalıktı. Millet tatile gidecek ya, tatil öncesi alışveriş merkezine uğruyorlar. Aslında buranın kalabalık olması hoşuma gitmiyor, insanlar artınca sorunlar da artıyor. Mesela benim bir bölmeme dört kişi bile fazla gelirken o gün on bir kişi aynı bölmeye girmişti. Durum hoşuma gitmese de bu benim başarım. Gözlerim olsa mutluluktan ağlardım. Sen hiç insanların döner kapısı olmayan bir alışveriş merkezine gittiklerini duydun mu? Döner kapısı olmayan bir alışveriş merkezi duydun mu? Tabii ki duyamazsın, çünkü öyle bir şeyolamaz. Yani ben olmasam buranın diğer binalardan farkı kalmaz, bir alışveriş merkezi olmaz.

-Seni dinlemek eğlenceli ama şu

temizlikçi beni pek sevmiyor. Ne zaman görse elindeki süpürgeyle kovalıyor. Ben yavaştan kalkayım.

-Onu dert etme, o adam da buranın görevlisi benim emrim altında. Misafirim olduğunu söylerim.

-Gelmiş yine şu pasaklı kedi, ulan kovuyorum geri geliyor, yüz­süz şey.

-Sen misafirime ne hadle bunları dersin, bugün seni kovdurayım da gör.

-Off şu eski kapının bozuk alarmı yine çalmaya başladı. Neyse bugün son. Kaldırıp yerine duvar örecekler, her gün bunu, kilitle mi diye kontrol etmem gerekmeyecek. Giriş değiştiğinden beri kullanılmıyor, yıllardır boş yere duruyor. Birkaç kez gece hırsızlar açmaya çalışmış. Bir kaza bela olmadankaldırmayı sonunda akıl etti yönetim, söylemekten dilimde tüy bitmişti.

ADIM "KADIN"

Daha bu hayata gözlerimi açmadan başlamıştı benim hikâyem. Annem yemek yapmadığı için karnına tekme darbesi aldığı anda ben daha yedi aylıktım. Annem tüm gün babaannemin halılarını yıkamış ve iş yapmıştı. Koltuğa oturduğunda hamileliğinde etkisiyle yorgun düşmüş ve uyuya kalmıştı. Uykusundan babamın gürleyişiyle uyandı, ben ilk darbemi almıştım. Doğumdan sonra erkek doğmadığım için annemle yanımıza gelmeyip beni kucağına almadığında ise bir günlüktüm.

Beni gördüğünde "Ben aslan gibi bir oğlan bekliyordum, senin bana doğurduğun işe yaramaza bak!" deyivermişti. Benimle konuşmaz, beni hiç kucağına almazdı ama hem korkar hem de severdim onu, ne de olsa babamdı. İlk hayal kırıklığımı yaşadığımda beş yaşındaydım. Çocukça bir masumiyetle babamdan oyuncak istemişim. "Annen gibi sen de üç kuruş etmezsin, bir de sana oyuncak mı alacağız?" diye bağırıyordu. Tek istediğim bir tutam sevgiydi oysa. Bir kere saçlarımı okşayıp masal anlatsaydı.

İlk kez umutsuzluğa kapıldığımda ise yedi. Herkes okula giderken ben, pencereden izlemiştim onları. Babam "Kız kısmı okula mı gidermiş? Ne işin var, otur oturduğun yerde!" dediğinde annem sessizce yutkunup izlemek zorunda kalmıştı. Annem evden

kovulduğunda on dört yaşındaydım. Beni sarıp sarmalayan ve tüm zorluklara rağmen yuvamızı sıcak tutan annem gittiğinde, tam anlamıyla yalnız kaldım. Evin tüm yükü üstüme bindiğinde on beşimdeydim. Babamın yeni eşi için yemek ve temizlik yapma görevi bana düşmüştü. Geceleri anne hasreti ağır bastığında hıçkırıklarımı tutarak yorganıma sığırırdım.

Kefenimi giydiğimde onyediy yaşındaydım. Artık başımın bağlanması gerekiyormuş. Bana komşunun gelinliğini giydirip zorla kırk beş yaşındaki kocamla evlendirdiler. İlk koca dayağını da bu yaşta yedim. Oysa onu kızdıracak hiçbir şey yapmamıştım. Ne derse harfiyyen yerine getiriyordum.

NİLSU KÜÇÜKBİÇAKÇI
(Bu bir yazı atölyesi çalışmasıdır)

Anne olacağımı öğrendiğimde on sekiz yaşındaydım. Daha kendim çocukken bedenimde başka bir çocuk büyüyordu. Hamile olmama rağmen yediğim dayakların ardı arkası hiç kesilmedi. Tek dayanma sebebim çocuğumdur.

Kızımı kucağıma aldığımda yaşım on dokuzdu. Onun benim yaşadıklarımı yaşamaması için elimden geleni yapacaktım ama onu nasıl koruyacağımı bilmiyordum. Yediğim dayakların ardı arkası kesilmiyordu. Babama artık dayanmadığımı söyledim ama "Bizde giden geri gelmez." dedi. Yorgundum ve kızıma daha iyi bir hayat vermek istiyordum. Kocamdan boşanmak istedim kabul ettiremedim. Israr edince beni on dört yerimden bıçakladı, cesedimi parçalayarak çöpe attı. Günler sonra bir temizlik işçisi tarafından bulundum. Ne katilimi aradılar ne de cenazeme gelmeye cesaret ettiler. Kara toprağın altına girdiğimde ise yirmi yaşındaydım. Yavrum ortada kaldı.

Kim olduğumu merak mı ettiniz? Hiçbir yere sığmayan, hep başkalarının gölgesi altında yaşayan, bir değil pek çok hikâyesi olan biriyim ben. Adım; Kadın.

ABDULLAH ZENCİRCİ

İşletme Bölümü

(Bu bir yazı atölyesi çalışmasıdır)

mahkum

Darağacımın ipi boynuma geçti. Artık yapabileceğim bir şey kalmadı. Benim için kaçınılmaz olan ölümü bekliyorum. Öylece, hareketsiz karşımdaki kalabalığa bakıyorum. Ben, son anlarını daha önce hiç olmadığı kadar canlı bir biçimde yaşayan, hayatı iliklerine kadar hisseden ben, artık bu kalabalık önünde cansız bir varlığım. Yerdeki taşla benim aramda hiçbir fark yok onların gözünde. Homurdanıyorlar, ölmemi istiyor hepsi. Öfkeli kalabalığım içinde kızıl saçlı bir kız gözüme çarpıyor. İçimde yükselen bir çılgınlığı son anda, dişlerimin arasında yakalıyor, dudaklarımı ısıyorum. Tırnaklarım avuç içlerimi yırtıyor.

-Kardeşim, diyorum içimden. Sana elveda bile diyemedim. Affet beni!

Kardeşim sessizce paltosunun içine sinmiş. Çok yorgun görünüyor, solgun yüzü sanki ihtiyarlamış, günlerdir tek saniye bile uyumamış. Ayakta zor duruyor.

Güçlkle hâkim olduğu duygularını sonunda dizginleyemiyor. Hıçkırığa ağlıyor.

Celladın bana doğru geldiğini görüyorum. İçimden:

-Evet, diyorum. Vakit geldi.

Cellat merdivenleri yavaş yavaş çıkıyor. Karşıma dikiliyor. Gözlerime bakarken elindeki bez parçasını gösterip soruyor:

-Gözünü bağlayalım mı?

Hiç tepki vermeden bakıyorum. Celladın elindeki beyaz kumaş ne biraz sonra hengâmesine kapılacağım karanlığı aydınlatabilir, ne de bu dünyada işlediğim günahları temize çıkarabilir.

Cellat elinde tuttuğu bezi nihayet yere fırlatıyor. Kulağıma eğilerek:

-Nasil istersen, diye tıslıyor.

Ellerim bağlı. Ayaklarım da öyle. Hiçbir şey yapmak istemiyorum. İstesem de hareket

edemem zaten. Cellat önümüzde uzanan kalabalığa dönüyor, kısa bir nutuk çekiyor. Adeta bir kahraman. Bu dünyada tek bir hatası olmayan biri gibi konuşuyor. İnsanlar alkışlıyor. Bana daha bir öfke ve kinle bakıyorlar. Onlara göre ben, düzeni bozmuş, idamı hak etmişim. Onlar her zaman haklılar. Yanlışı yok, yalanları da. Onlar doğru, ben yanlışım. Onlar aydınlık, ben karanlığım.

Cellat nutkunun sonuna geliyor:

-Bu mahkûm hak ettiğini buldu. Her kim ki hak ettiğini almak istiyorsa işte biz buradayız; kim bize bir yanlış yaparsa cezası bellidir.

Konuşma sona erdi. Cellat ani bir hareketle bana doğru yöneldi. Sert adımlarla yürüyor. Botlarının tabanları ahşap zemine çarptıkça tak tak sesler çıkarıyor. Yanıma geldi. Büyük kara gözlerini kısarak nefretle bakıyor. Ölümü hak ettiğimden emin, başını aşağı yukarı sallıyor.

Siyah eldivenli elleri beni yakamdan kavradı. Gözlerime son bir defahışımla baktıktan sonra üzerinde durduğum iskemleye sert bir tekme savurdu.

Boynum yanıyor. Nefes... Nefes alamıyorum. Boynumdan sırtıma doğru tarifi mümkün olmayan bir acı iniyor. Şimdi bağırma istiyorum ama sesim! Sesim çıkmıyor! Haykırmak istiyorum, tüm benliğimle "hayır" diye haykırmak. Olmuyor. Tek hissedebildiğim şey acı. Vücudum şiddetle titriyor. Çırpınıyorum çaresiz ve umutsuz. O an gözlerim karşımda duran kalabalığa takılıyor. Durun ben ölmedim henüz. Hâlâ birkaç dakikam var, dünyayı seyretmek için. Siz, yüzüme nefretle haykıran insanlar bilmiyorsunuz ne çektiğimi, nelerden vazgeçtiğimi, ne badireler atlattığımı. Sadece öfkenizi kusuyorsunuz, çünkü bilmiyorsunuz. Keşke bilebilseydiniz...

KORKULAN SEVGİ

İnsan duygularından kaçabilir mi ?

Ya da kaçtığı duygunun esiri mi olur ?

Peki ya duyguyu yaşatandan kaçarsa. . .

O zaman da bir çift sözün bir melul bakışın tutsaklığına mı düşer ?

Hiç özgür olamaz mı insan sevince ?

Belki de bu devirde sevmek, sevebilmek, sevdiğinin ellerinde hapsolabilmek en büyük özgürlüktür.

Ama hapsolmak kelimesinin verdiği korkuyla sevgiden de kaçır insan. Bilmez ki aslında kendi elleriyle özgür ve (U)mutlu yarınlarını bertaraf ederken özgürlük mücadelesini de kaybetmiş olur.

Yazan: A

MERAK'IN YOLCULUĞU

MERTCAN FURAT
(Bu bir yazı atölyesi çalışmasıdır)

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, şelaleler tersten akarken, güneş batıdan doğarken, develer uçarken, balıklar karada yaşarken bir çocuk dünyaya gelmiş. Bu çocuğun adı Merak'mış. Merak neredeyse her gün bir şeyleri merak edip anne ve babasına sorular soruyormuş. Ancak anne ve babası 7 yaşından sonra Merak'ın sorularını cevaplayamaz hâle gelmişler.

Merak bir gün yine bir şeyi merak etmiş. "Ben neden varım?" diye sormuş kendi kendine. Önce annesine gitmiş, "Anne ben neden varım?" demiş. Annesi Merak'a "Annen ve baban seni çok sevdiği için varsın" diye cevap vermiş. Merak bu cevaptan tatmin olmamış ve okuldaki öğretmene gitmiş. "Öğretmenim, ben niye varım?" demiş. Öğretmeni Merak'a "Çünkü sen topluma fayda sağlayacaksın yani toplum var olduğu için

varsın." demiş. Merak bu cevabı da çok yetersiz bulmuş.

Sonra düşünmüş taşınmış ve bir yolculuğa çıkmaya karar vermiş. Eve gitmiş, pusulasını, defterini, kalemmini ve battaniyesini bir sırt çantasının içine koyup yola çıkmak için hazırlanmış. Kimseyle vedalaşmadan evden çıkıp ormanın yolunu tutmuş. Merak ormanda yürürken bir anda pat diye yere düşmüş. Tam kafasını yerden kaldırdığı anda bir baykuş görmüş. Baykuşa sormuş "Ben neden varım?" Baykuş bilge ve zekiymiş ama böyle bir soruya hemen cevap vermek istememiş. Merak'ın şaşkın bakışları arasında gökyüzüne uçup üç tur atmış, daha sonra onun yanına gelip "Sen evren var olduğu için varsın." demiş. Merak bu cevapla da tatmin olmamış.

Baykuşun yanından ayrılan Merak az gitmiş, çok gitmiş; dereler tepeler

aşmış ve bir aslan ile karşılaşmış. Aslanın yanına yavaşça yaklaşmış, saygıda kusur etmeden "Eyyy, ormanların kralı yüce aslan, söylesene ben neden varım?" deyivermiş. Aslan durmuş, etrafına şöyle bir bakınmış ancak sorunun cevabını bilememiş. Böyle basit bir sorunun cevabını bilememek zoruna gitmiş aslanın, öfkeyle kükremiş ormandaki herkes duysun diye. Sonra birden durmuş çünkü cevap aklına gelmiş "Sen tanrı seni yarattığı için varsın." demiş gur bir sesle. Tabii Merak bu cevapla da tatmin olmamış ama aslanı kızdırmamak için ona şükranlarını bildirip yoluna devam etmiş.

Dağdan aşağı bakarken ormanın içinde bir ışılta görmüş Merak, onu takip etmeye başlamış. Takip ettikçe daha da çok parıldayan bu ışılta tek boynuzlu bir at olduğunu anlamış. Yanına gidip

sormuş tek boynuzlu ata "Eyy yerlerin ve göklerin en hızlı atı, söyle ne olur, ben niye varım?" Tek boynuzlu at düşünmüş, düşünmüş, boynuzlarını ağaçlara vurmuş, kuyruğuyla gök kuşakları yaratmış ama bir türlü bulamamış bu soruya bir cevap. "Şurada kendine Sokrates diyen bir adam var, ona sor o her şeyi bilir." demiş. Merak tek boynuzlu atın yanından uzaklaşıp Sokrates'in yanına gitmiş. "Merhaba bay Sokrates, benim bir sorum var, izin verirseniz sorabilir miyim?" demiş. "Tabii ki buyur" demiş Sokrates. "Ben neden varım bay Platon, ummm pardon bay Sokrates?" diye sormuş Merak. Sokrates düşünmüş, sakallarını sıvazlamış, saçlarını kaşımış, bir dağa, bir dereye bakmış; elindeki asasıyla akrobatik hareketler yapmış ve vermiş cevabını. "Tek bildiğim, hiçbir şey bilmediğim".

YERLİ FAKAT YABANCI BİR DİL

Bir lisan bir insandır derler. Her insanın kendine has bir dili var aslında. İnsan toplum denilen kavramı oluşturduğundan beri dünyada çok fazla dilin konuşulduğunu biliyoruz. Bilmediklerimizden bahsedelim. Tokat ilimize özgü bu dil resmi dilimiz olan Türkçe'den biraz farklı. Tokat'ın sokaklarında ya da köylerinde her an karşılaşabileceğiniz, ninelerimizin ve dedelerimizin sohbetlerinde sıkça yer alan bu dile ait birkaç kelimeyi sizlerle paylaşmak istedim. 😊

resim: Niyazi Gürgen

+Eccük öte git de ben de oturuyum.
-Mısmıl desen giderim herhal!
+Eyi ne dedük sen de bi gercükleştin
-Sarsuh sarsuh gonusma benle.
+Aman heri ne alındın sen de.

A: Bildir ektiğin darulara noldu?
B: Hiç deme sıracalu domuz telef etti
A: Bu sene de dadanmasın
B: İhbala!

+ Osman Efendi muhtar oldu hemi
-Heç sorma fene de gişilendi
+ Ee babasının oğlu tabi.

A: Ağleş hele bi
B: Buyur emmi ne diyon?
A: Yeğenim beni Niksar gavşağına gotüsen
A: Gel emmi gel.

Eccük: az
Bildir: geçen sene
Gişilenmek:havalaragirmek(erkek)
Ağleş(mek): durmak
Daru: mısır
Mısmıl: doğru düzgün
Sıracalu: pis, kötü
Gercük: tuhaf
İhbala: şansa, rastgele
Sarsuh/Sasuk: tatsız tuzsuz
Fene: çok
Emmi: amca,dayı

gelenekten kopuş

Prof. Dr. Cevat Özyurt

Küreselleşme ve gelenek arasında nasıl bir ilişki vardır. Küresel dünyada gelenekten ne kadar söz edebiliriz?

Küreselleşme ile gelenek arasındaki ilişki ilk bakışta zıt bir ilişki gibi görülse de bu aslında küreselleşmeyi modernliğin devamı olarak okuma anlayışından kaynaklanıyor. Böyle bir boyut var. Fakat küreselleşme süreci ile birlikte aynı zamanda bir postmodernleşme süreci ya da post-modern toplumdaki bahsediyoruz. Küreselleşme ve postmodernite iç içe geçtiğinde modernitenin gelenek karşısındaki tutumu biraz değişmiş oluyor. Yani küreselleşmeyi biz modernitenin tek yönlülüğü karşısında daha çok yönlü bir süreç olarak algılayabiliriz.

Geleneği modernleşme olgusunun ortaya çıkarmış olduğu bir kavram olarak düşünebiliriz. Bunlar da daha çok tarih algılarımızla ve bilgi kaynaklarımızla ilgili bir süreçtir. Modernite tarihin belli bir kesimi ile düşünsel ilişkilerimizi, epistemolojik bağlarımızı tamamen koparmak isterken gelenek ise bu bağların sürekliliğini ister. Düşündüğümüzde modernite geçmiş yaşam tarzlarından ya da dünya görüşlerinden kopuşu ifade ediyor. Gelenek ise hala geçmiş yaşam tarzlarının bizim için değerli olduğunu esas olanın burada olduğunu ve yeni olana karşı bir soru işaretini ortaya koyuyor.

Yaşanmış ve yeniden tecrübe edinmiş olan değersizdir ve yeniden inşa edilmelidir. Yaşam toplum, kurumlar ve

hatta insanlık baştan inşa edilmelidir. Çünkü yeni imkanlar vardır; bilim teknoloji, felsefe gibi. . .

Bu gerilim daha çok nerden başlıyor?

Modernliği bir projeye dönüştürdüğünüzde yani modernizme dönüştürdüğünüzde ve geleneğe karşı ısrarlı olarak negatif tavır takındığınızda bir şeyleri negatifleştirmiş oluyorsunuz. Bilgi kaynağı olarak bilim ve teknoloji gelişirken, yerel bilgeliği ve dinler bir çeşit tarihsel işlevi tamamlanmış olarak kodlanıyor. Gelenek ise bizim için değerli olan şeyin

kolektif tarihte olduğunu söylüyor. Burada ben genellikle Aristo ve Platon karşılaştırmasının yararlı olduğunu düşünüyorum. Aristo kolektif akla vurgu yapıyor, Platon ise filozofun aklına vurgu yapıyor. Filozofun aklına vurgu yaptığımız zaman filozof her şeyi bilebilir ve dünya planlanabilir hale geliyor. İşte her şeyi bilen ve dünyayı planlayan kimlerdir. Platon devlet'i yazmakla sıfırdan kurgu toplumu veya siyasal alanın kurgulanabileceğini öngörüyor. Aristo ise aslında bunun öngörülemeyen sonuçlarının olduğunu ve bu nedenle kolektif tecrübenin daha yararlı olduğunu söylüyor. Şöyle ki Aristo'ya göre mecliste yapılan yasalar ile toplumun geleneği ya da mevcut yaşam biçimi arasında bir çatışma meydana geldiğinde bizim

toplumun mevcut yaşam kalıplarından yana tercihte bulunmamız gerektiğini söylüyor.

Gelenekselciliğe muhafazakarlık bazında bakacak olursak nasıl yorumlayabiliriz?

Gelenek ya da gelenekselcilik ve modernizm arasındaki sorunlardan bir tanesi de muhafazakarlık sorunudur. Gelenekselciler her türlü yeniliğe endişeli olarak bakarken muhafazakarlar ise yeniliklerin politika kanalı ile

röportaj
(Cennet İnce, Gülsün Taşbunar, Mahmut Cansız)

gerçekleştirilmesine endişe ile bakarlardır. Bu çerçevede modernliğin karşısında olan moderniteden kaynaklanan gelenekselcilerdir. Muhafazakarlar moderniteden kaygılanmazlar ancak toplumun kendi değişimine kendisinin yön vermesinin gerektiğini düşünürler. Bunu Türkiye'deki sağ ve sol iktidarlar üzerinden açıklayabiliriz. Birçok yenilik Türkiye'de toplumsal anlamda sağ iktidarlar zamanında gelmiştir. Ama radikal siyasal değişimler için daha çok sol iktidarlar dönemine bakmakta yarar olabilir. Devlet ile toplum arasındaki ilişkinin gözetilmesi gerektiğini savunan bir muhafazakar

anlayış toplumun iyiliği adına çok rahat radikal kararlar alabileceğine dair bir sol anlayışın olduğunu söylebilirim. Diğer bir yandan da muhafazakarlar ve liberaller arasındaki farka değinmek gerekiyor. Muhafazakarlar serbest sosyal değişimin olması gerektiğini söylerler, liberaller de söyler. O zaman bir yerlerde bunlar ayrılıyor. Belki de ağırlık noktaları burada önemli; ağırlığı

tışmıyor oluşu da artık savaşın sonlandığına dair kanaati de oluşturmuştu. Fakat sonradan gördük ki yoksulluk, açlık ortadan kalkmıyor, savaş daha şiddetli hale geliyor ve yeni sorunların yıkıcı gücü daha yüksek hale geliyor.

Bu sefer gelecek ile modernitenin vaatleri sorgulanmaya başlandı. Bir başka boyut da modernitenin ortaya

ninemin yaşam tarzıdır. Yani bize paketleyip dedenizin ve ninenizin yaşam tarzını postmodernite olarak sunuyor. Mesela, ekolojik tatillerle iletişim araçlarından uzak üç gün geçirmek için insanlar para verip bir yere gidiyor. Dört kuşak önceki köy yaşantısına dönmüş oluyor. Aslında bu tekrar geçmiş olana karşı vermiş olduğumuz radikal tepkinin aslında kırıldığını gösteriyor. Do-

layısıyla ne modernist olan tam anlamıyla modernist ne de gelenekselci olan tam anlamıyla gelenekselci olmuyor.

Birey odaklı düşündüğümüzde tüm bunları nasıl değerlendirebiliriz ?

Küreselleşme demek; bir pikniğe gidersiniz orda bir tepe vardır, birileri oturur birileri de kalkar o tepeden öbür tarafa bakmak ister. Bir tepenin üzerine çıkıp

öbür tarafta neler olduğunu görmek size hitap eden bir şeyler var mı bunu görmek. Eğer tepenin öbür tarafında daha yeşillik bir imkan görüyorsanız belki bir sonraki sefer pikniğinizi orada yaparsınız. Küreselleşme ile biz hareketli hale geldiğimizde karşılaşmış olduğumuz imkanlar ve sorunlar üzerinden düşünmemiz gerekiyor. İmkanlarımız arttıkça bir küreselleşiyoruz ya da kozmopolit hale geliyoruz. Tepenin öbür tarafında bize imkanlar değil de sorunlar sunulmaya başladığında da tepenin gerisine kendimizi çekmeye çalışıyoruz ve yerel kimliklerimize sarılmaya başlıyoruz.

Eğer toplumlar arası hareketlilik sizin yaşam imkanlarınızı arttırıyorsa ekonomik olarak siz onun üzerinden kendinizi rahatsız hissetmiyorsunuz

topluma vermek ya da bireye vermek. Bu ikisi arasında ki farkın serbest kalma ve kurumların iktidarını, yapısını, dokusunu devam ettirme arasında bir farklaşmadan geldiğini söyleyebiliriz.

Başta soruya burada dönecek olursak, küreselleşme ile gelenekselcilik arasındaki ilişki noktasına aslında modernite, İkinci Dünya Savaşından sonra 20. Yüzyılın ortalarından itibaren geniş kitlelerde uyandırmış olduğu heyecanı artık uyandıramaz hale gelmiştir. Yani modernitenin başlangıcında ekonomik sorunların, sınıflar arası çatışmaların, şiddetin, savaşın, ortadan kalkacağı, salgın hastalıkların ortadan kalkacağına belki de aşılmanın bulunmasına dair iyimser bir anlayış vardı. Avrupa devletlerinin kendi aralarında ça-

koymuş olduğu pratiklerin yan etkilerini görmeye başladık. Fosil yakıtlarını kullanıyoruz, sera gazı etkisi meydana geliyor, küresel ısınma oluşuyor ya da iklim değişikliği diyoruz ve gelecek ön görülemez hale geliyor. O zaman tekrar meseleye bakacak oluyoruz ve elimizdeki her hangi bir teknolojik ürünün artılarının yanında eksilerinin de olduğunu görüyoruz. Yani yeni çıkan her şey artık bizi heyecanlandırmamakla birlikte yan etkileri neler olabilir gibi sorular da akla gelmeye başlıyor. O soruları sormaya başladığımız anda gelenekselcilik ile bir temas kurmuş oluyoruz. mevcut zihin durumunu böyle görüyorum. Doğrusu kafamız biraz karışık. Bunun en güzel göstergelerinden bir tanesi ekolojik yaşam. Ekolojik yaşam denilen şey benim dedemin ve

ve onu sahiplenmeye başlıyorsunuz. Kültürünüzden uzaklaştırma sürecinde elinizdeki yaşam imkanlarının da daraldığını görüyorsanız bu sefer şöyle düşünürsünüz 'ben büyük gölde boğulmak istemiyorum kendi küçük gölüme dönmek istiyorum'. Bir yerellik kimliğini böyle kodlamak mümkün olabilir. Dünyadan kaçmanız

duğunu söylüyorum. Türk geleneğinin temel dinamiklerini bizler ailede görüyor, aile üzerinden yaşıyoruz. Ailede bizi farklılaştıran çok önemli değerlerin olduğunu görüyoruz. Ailede geleneksel bir ses vardır. Ben yerine biz ifadesini kullanır. Aile bağları devam ettiği sürece gelenek var olmaya devam eder. Bir topluma bak-

sadece doğduğu coğrafyada var olduğunu söyleyebilir miyiz ya da geleneğin başka bir coğrafyaya taşınması ne kadar mümkün?

Eğer mümkünse gelenek bu gettoları oluşturamaz mı?

Ben getto yerine koloni ifadesini kullanıyorum. Yani bir toplumun uzak

belki mümkün değil. O zaman 'kaçamadığınız' küresel dünyadan kaçmak yerine o dünyayı dönüştürme yollarını bulmak gerekiyor. Bu da yerel değerlerle küresel değerleri birleştirme gibi bir strateji olabilir. Bu Mevlana'nın semahı gibi bir ayağınız sabit diğer ayağınız dönüyor gibi olmalı. Sağlıklı olanın bir yerden kopmak ya da sığınak değil bir yerle dünyayı ilişkilendirmek olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüz Türkiye'sinde Türk toplum geleneğinin temel dinamikleri nelerdir? Bu dinamikler sürdürülebilir mi?

Evet sürdürülebilir. Ben iddialı ol-

tığımızda, bir yerde demokratik bir ilişki olmadığı zaman siyaset bilimi ya da sosyoloji gibi disiplinler demokrat değilse otoriterdir diyebilir. Geleneksel aile ilişkileri ne demokrattır ne de otoriterdir, bu daha farklı bir şeydir. Burada farklı bir aile tipiyle karşılaşıyoruz ve onu tanımlamamız gerekiyor. Sosyal bilimciler burada batılı kavramlar çerçevesinde düşünmek yerine kendi kavramlarını üretmek kendi toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelidirler.

Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları, özellikle orada doğup büyümüş olanlar için soruyorum, Gelenek için

bir yerde bir kültürel ağının ya da bir parçasının olması anlamında koloniden bahsetmek mümkün. Gettoda gelinen yerle bağlantılara vurgu yapılmıyor. Getto geldiği yerden kopuktur. Bunu da uydu yayıncılığının gelişmesiyle ilişkilendiriyorum. Getto da mutlaka koruyucu özelliğe sahip fakat kendi bilgisiyle kendi kültürünü ve kimliğini koruyor. Koloni de ise sürekli iletişim halinde olduğu için unutulmaya yüz tutmuş şeyler yeniden hatırlanıyor. Böylece kültürlerin tüm dünyada serbest dolaşım içerisine girdiğinden bahsedebiliriz. Bu da bir reaksiyon ortaya çıkartıyor. Göç veren toplumlar kendi kültürlerini dünyaya

yayıyor ancak göç alan ülkeler de bundan bir endişe duyarak kendi kültürleri adına bir reaksiyon gösteriyor. Bu bağlamda da biz siyasetin özünün de değiştiğini, eskide ideoloji ağırlıklı olan siyasetin giderek kimlik ağırlıklı bir siyasete doğru döndüğünü konuşuyoruz.

çevesinde düşünebiliriz” diyor.

İnsanın içinde büyüdüğü geleneksel yapının dışına çıkması ne kadar mümkün?

Belli davranış kalıplarının kişisel olduğunu düşünürüz ama dünyanın

Biz de son dönemde geleneğe karşı hoşgörülü olmaya başladık. Bu da postmodern bir durumdur. Yani modern paradigma kırılmaya başladı. Geleneksel olan heyecan veriyor. Bunu bir günah çıkarma eylemi

olarak da düşünebiliriz.

Tarihsel süreklilik içerisinde ortak belleğimizi oluşturan gelenek ile sağlıklı ilişki kurmanın yolu nedir? Yani tarihle bir kavga içerisinde bulunmaktansa gelenekle sağlıklı bir ilişki kurulması gerekmez mi?

Max Weber dört tür toplumsal davranış olduğunu söyler. Araçsal akılla hareket ettiğimiz davranışlar, değerlerden çıkarmış olduğumuz davranışlar, duygusal davranışlar ve geleneksel davranışlar. Geleneksel davranış, bir şeyi farklı yapmaktır. Gelenek kilitleyici olan bir durumdur yani. Bu açıdan geleneğin saygı duyulması gereken kutsal bir özelliği vardır. Geleneksel olan sorgulanmayan, sorgulanmadan yapılan bir şeydir. Dogmatiktir.

Heidegger bir sözünde “her ne düşünürsek düşünelim ancak gelenek çer-

farklı coğrafyalarında büyümüş olsaydı, selamlaşma biçimimizden kıyafetlerimize kadar daha farklı bir görüntümüz olacaktı. Bize ait olan birçok şeyin aslında bize ait olmadığını düşünebiliriz. Ve bu sahip olduğumuzu düşündüğümüz şeyleri toplumun ya da kültürün içerisinde konumlandırıyoruz. Kültür birikimlidir. Hem sembolik anlamda bir yığılmadan hem de maddi anlamda bir yığılmadan bahsedebiliriz. Kültürü maddi ve manevi olarak ikiye ayırıyoruz. Modernistler hem maddi kültürün hem de manevi kültürün ilerleyebileceğini varsayarlar. Bu nedenle yüzünü geleceğe dönerler. Gelenekselciler ve muhafazakarlar ise maddi kültürün ilerleyebileceğini manevi kültürün ise ilerlemeyeceğini varsayarlar. Manevi kültürlerin ancak kendi içinde birikimsel olduğunu düşünürler ve her manevi kültürü benlik algısını felsefi kabulleri içerdiğini varsayarlar.

Biz modernliği sadece batı ile ilişkilendiriyoruz. Peki batıda modernleşme durumu nasıldır, kime karşıdır? Var olan bir gelenek var mıdır?

Batıda gelenek bitmiştir. Batıda iki çeşit emperyalizm vardır biz onun birisini biliyoruz. Birisi dışarıya karşı emperyalizm, diğeri geleneğe karşı emperyalizmdir. Kendi kültürlerini nasıl tahrip edebiliriz diye düşünmüşler ve ciddi bir şekilde tahrip etmişler. Bizde hala türkülerini dinliyor fakat artık batıda bu gibi folklorik şeyleri bulmanız mümkün değil. Geleneksel karşıtı bir tutumu ifade ediyor. Burada da zaman egoizmini hatta zaman faşizmini görüyorum. Bir yerde gelenek yoksa kibir vardır. Tehlikeli şeyler çıkabilir orda. Gelenek bir şekilde sağduyuyu, hesapçı olmayan bir şeyi temsil ediyor.

Bize vakit ayırdığınız için teşekkürler

asbülteN

